

germans maristes de Palafrugell i el batxillerat als maristes de Girona. El 1913 es traslladà a Barcelona per a estudiar la carrera de Medicina, que deixà, i Dret, carrera que acabà el 1919, any en què començà a treballar com a periodista. Fou a Barcelona on s'inicià la seva formació literària estricta, ja que durant les hores de lleure es dedicà a llegir a la biblioteca de l'Ateneu, d'on es féu soci el 1913. A partir d'aquí amplia els coneixements amb els clàssics catalans, castellans i sobre tot francesos, italians, alemanys i anglesos.

La seva cultura de caire universal es degué, per una part, a aquestes lectures, que aniria ampliant al llarg de la seva vida. Per l'altra part a la seva professió com a periodista i als anys que passà a l'estranger, des del 1920, en què marxà com a corresponal del diari *La Publicidad*. Els viatges i estades fora donaren lloc a alguns dels seus llibres més famosos. El viure a Europa durant molts anys influí en la seva personalitat i la seva obra "*gràcies a l'observació sobre el terreny del món de la literatura i l'art, dels contactes amb la gent en la vida quotidiana, dels llibres descoberts a les llibreries o a les biblioteques i les lectures consegüents*" (Castellet, 1983:9).

Pla era un cosmòpolita autodidacta que escrivia sobre el seu país. Era localista, però imbuí tots els escrits de l'àmplia cultura que havia adquirit anant pel món. Tractava temes forans des del seu arrelament català. La seva obra fou el resultat "*d'una infància i una adolescència rurals i una cultura urbana cosmòpolita, sense renunciar a cap d'elles*" (Castellet, 1983:11).

Abans de la guerra Pla es consagrà com un gran periodista, que connectava bé amb els lectors, sobretot quan escrivia en català, i també era considerat un escriptor nat. Publicà: *Coses Vistes* (1925), *Rússia*

(1925), *Cartes de lluny* (1928), *Cartes Meridionals* (1929), *Francesc Cambó* (1928/30), *Viatge a Catalunya* (1934). El seu primer llibre fou elogiat per Carles Riba i tingué un gran ressó de crítica i de públic.

"Per a nosaltres tota crítica del complex Pla pot partir d'una afirmació tan simple, rotunda i literal com aquesta: és un gran temperament nat d'escriptor" (Riba, citat per Castellet, 1972:24).

En la primera obra Pla demostrà que pretenia escriure en un llenguatge planer i entenedor, obsessió que l'acompanyà al llarg de la seva vida (44), en franca oposició a la literatura noucentista, que l'empordanès trobava poc comprensible per als lectors. La seva idea era que *"la primera obligació d'un escriptor situat en una geografia semblant és la intel·ligibilitat. Jo he tractat sistemàticament de ser intel·ligible fins a la pura i simple vulgaritat"* (Pla a Porcel, 1965:54).

I és que Pla sabia que la llengua i la cultura del seu país eren febles i la manera d'ajudar-les era difondre-les al màxim a persones de tota condició i cultura. La seva dèria per escriure de manera entenedora tenia com a finalitat que *"en el futur, manejar aquesta llengua serà més fàcil per a tothom"* (Porcel, 1965:54). Com a escriptor, Pla es considerava un escriptor català que es passà la vida escrivint *"una lengua viva, sin barbarismos ni purismos. Y sin dialectalismos. Una lengua común a todo el país (...) Hay que construir un idioma normal. Un gran idioma, rico, socialmente importante. Es nuestra primera labor ¡y urgente!"* (Porcel, 1967:53).

En l'àmbit cultural i literari, el seu desig era arribar al lector en un llenguatge comprensible, per evitar el divorci existent entre l'escriptor català i el gran públic. No fou novel·lista per la seva declarada manca d'imaginació, però a la seva obra:

"Se ha propuesto darnos un testimonio objetivo de su país y de su tiempo, pero, ante los problemas teóricos que comporta la empresa, de los que es consciente y a los que, de acuerdo con ciertas corrientes metodológicas de comienzos de siglo, trata de dar solución por vía intuitiva, lo transforma en un fabuloso testimonio moral que, sin duda, constituye una de las obras literarias más importantes de nuestro siglo" (Molas, 1967:57).

El judici ha estat compartit per molts crítics i intel·lectuals catalans. El 1967, en ocasió de complir setanta anys, la revista **Destino** (45) recollí l'opinió que alguns d'aquests tenien sobre l'obra de Josep Pla. El seu amic Serrahima remarcava que *"en el mundo actual, la obra de Pla está entre las pocas que tienen la sobrevivencia asegurada"*. Salvador Espriu destacava el concepte de la missió que com a escriptor tenia Pla, que l'havia erigit en *"escribano mayor de nuestro país y de nuestro tiempo"* i provocava que es pogués posar *"el nombre de Pla al lado y al mismo nivel de los supremos valores de nuestra literatura"*. Tomàs Garcés deia d'ell que *"no hemos tenido ningún cronista que pueda igualársele"*. Josep M. Espinàs assenyalava *"la perfecta coherencia de su visión (por no decir filosofía) del mundo a lo largo de los años"*. Joan Oliver ho rematà assegurant que Pla era *"un catalán genuino que siente inescquivablemente en sus entrañas -y nos los sirve transformados en prosa viva- los latidos de su país y de su tiempo"*.

La seva Obra Completa fou íntegrament publicada en català per l'editorial Destino del seu amic Vergés, imitant els volums de les obres completes de "La Pléiade" francesa. L'acord el prengueren el 1965. L'any 1956, però, l'Editorial Selecta havia iniciat ja la primera temptativa de publicar-les. N'edità una vintena de volums. De fet, Josep Pla havia reprès la publicació de llibres en català el 1947, amb Cadaqués, i obtingué, el 1951, el premi "Joanot Martorell" de novel·la amb El Carrer

Estret. A la dècada dels cinquanta seguí publicant llibres, i començà així una represa per a l'escriptor.

-Destino i la postguerra.

Pla fou un home marcat per la guerra. De 1936 a 1938 residí a França i a Itàlia. Després passà a la zona franquista durant una setmana per a visitar Vergés i se'n tornà cap a Roma. Tornà a Barcelona el 1939. Passà fugaçment per la redacció de La Vanguardia (46), i se n'anà a l'Empordà perquè se sentia incòmode a Barcelona amb la nova situació política:

"El que s'havia establert era (...) tan diferent a l'esperit del país, tan ingràt, tan absolutament estrany a la manera d'ésser de la gent, que cal haver-ho viscut per a tenir-ne una idea clara i precisa. Era el fenomen físic de l'ocupació justificada pel triomf de la guerra civil i servida pels catalans de torn, que ara es pogueren triar, naturalment" (Pla, v.10:536).

Al mas Pla es dedicaria a escriure l'Obra Completa, alguns llibres d'encàrrec com la Guia de la Costa Brava, llibres en espanyol com *Humor honesto y vago*; *Viaje en autobús*; *Rusífol y su tiempo*; *Las ciudades del mar* i, sobretot, acabà la redacció de *Historia de la Segunda República Española*, que fou *"la seva justificació personal per l'actitud presa durant la guerra"* (Castellet, 1983:15). (47).

Des de Llofriu o altres llocs de la costa també escriví els articles que *Destino* li publicà cada setmana, i fou d'on sortí per anar a voltar el món per encàrrec de Vergés, per tal que enviés al setmanari les seves impressions sobre Amèrica, Europa i el Pròxim Orient.

Pla, a la postguerra, tingué dues etapes, marcades, com per a molts homes del país, pel resultat de la II^a Guerra Mundial. Des de *Destino*

féu campanya a favor dels aliats, i una vegada derrotat el feixisme, se sentí més lliure per a bastir el seu món interior. I pogué tornar a publicar en català gràcies a la represa de l'edició en aquesta llengua. Josep Pla passà el seu propi exili interior refugiat a casa seva, amb escapades a Barcelona. Reflexionà sobre el món i sobre Catalunya des de la seva òptica d'home conservador -"ja hi ha massa gent que destrueix" (48)-. I desenvolupà la seva obra en un intent de desenvolupar la memòria col·lectiva catalana, partint de l'ús d'una llengua comuna a tot el país amb la finalitat de col·laborar "al redreçament d'una consciència civil d'arrels molt antigues" (Castellet, 1983:16).

Als anys quaranta, l'escriptor fou un home angoixat per una situació política interna que li desagradava; per les seves simpaties aliadòfiles durant la guerra; per les batalles amb la censura, que era especialment dura amb les seves col·laboracions a **Destino**. Tenia una concepció pessimista de la vida que només millorà a partir de la derrota de les potències de l'Eix, la publicació altra volta dels seus llibres en català, i dels viatges a l'estranger a partir dels anys cinquanta per compte del setmanari, que són un punt de referència innegable a la seva vida.

Un dels llocs freqüentats per Pla fou la redacció de la revista **Destino**, on escriví prop de quaranta anys amb el resultat de "més de tres mil articles, alguns dels quals foren publicats posteriorment a l'*Obra Completa*" (49). Pla fou portat al setmanari pel seu amic Vergés. Ambdós expliquen (50) que l'acord per a escriure a **Destino** es formalitzà al Passeig de Gràcia, un migdia del mes de setembre de 1939. Vergés li

oferí setanta-cinc pessetes per article i a la pregunta de l'escriptor sobre quina mena de papers volia, la resposta fou: *"Els que vulguis, és igual. No escriguis mai res de política. Això vindrà més tard. El que et sembli, tu mateix, avall... Setanta cinc pessetes per article, aquesta és la realitat"* (Pla, v.44:271).

El primer article de Pla sortí el 30 de setembre de 1939. Es deia "La sonrisa española". Després d'un interval per malaltia, Pla repregué la col.laboració el 24 de febrer de 1940 amb "Otoño en Baztán". Ja no l'aturaria fins el 1975, data en què la publicació canvià de mans. Quan Pla començà a treballar a Destino tenia més de quaranta anys, gran prestigi com a periodista i escriptor. Coneixia l'ofici i les diferents formes de censura. I aquesta fou implacable amb els escrits de Pla. Aquest odiava tota forma de censura i per això agraià tant que Vergés *"no ha modificat res del que jo, per escrit, li he donat"* (Pla, v.44:278). La censura franquista destrossà i prohibí molts articles de Pla, de tal manera que l'escriptor arribà a declarar que s'autocensurava quan escrivia (Beneyto, 1975:184):

"Tants anys d'escriure amb una censura dura i estúpida fan anar amb les orelles molt dretes, i el periodista, sempre amb el perill de rebre una garrotada, s'ha de refugiar en l'article literàrio-musical i procurar dir el que es pugui" (Pla, v.36:8).

Per a dir el que es pogués emprava recursos periodístics i literaris com la falsa ingenuïtat, la comicitat, simplement verbal, l'omissió, la caricatura, el to líric i desolat. Malgrat les barbaritats de la censura, Pla obtingué un gran èxit amb el seu "Calendario sin fechas", nom de la seva secció, i molts dels articles que s'hi publicaren foren aplegats i editats en forma de llibre.

Pla hi escriví un castellà irònic com a protesta contra la censura. No es considerà mai un escriptor bilingüe, sinó un escriptor català, que es veia obligat a fer periodisme en espanyol perquè no es podia fer en cap altra llengua i d'alguna manera havia de viure un home de més de quaranta anys que sempre s'havia mantingut amb la ploma. El seu cas fou també el d'altres escriptors de primera fila, com Carles Soldevila, Josep M. de Sagarra o Manuel Brunet, que escriviren en castellà a la premsa però feren el més important de la seva obra en llengua catalana.

"Lo publicado por Pla después del 39 en catalán tenía como "precio" lo que ha publicado en castellano" (Fuster, 1967: 48).

La seva prosa en castellà fou, segons Fuster, de terme mitjà, simplement perquè Josep Pla no pretenia fer literatura en castellà en els seus articles a *Destino*, sinó usar el castellà per a comunicar-se amb el seu públic català, que, majoritàriament, l'hauria entès, si ho hagués fet en la pròpia llengua.

La prosa castellana de Pla tingué dos enemics tot el llarg de la seva vida: la censura del règim, ja que Pla era considerat com una mena d'extremista perquè mantenia les seves idees intactes amb el pas dels anys; i els intel·lectuals que actuaven a la clandestinitat o a l'exili i no li perdonaren mai, amb comptades excepcions, les seves "vel·leitats" lingüístiques pel castellà.

Pla es refugià en aquests anys en els papers, els llibres i les converses amb els amics. A *Destino* cultivà excel·lents relacions, ja que fou amic dels seus principals col·laboradors. Pla sentia admiració i afecte pel professor Vicens Vives, i apreciaria molt sincerament el *"molt intencionat, divertidament anecdòtic, d'una curiositat permanent i*

molt vasta" Manuel Brunet. Pla mogué totes les seves influències per treure Santiago Nadal de la presó el 1944 i nuà cordials relacions amb el jove Xavier Montsalvatge, Joan Teixidor, Solervicens, Néstor Luján i Ignacio Agustí. De tots ells esdevingué *"l'amic fidel, generós, disposat sempre a fer un favor, a resoldre quelcom difíciltós"* (Vergés, v.45:38).

Al si de **Destino** Pla actuà com un intel.lectual preocupat pel que l'envoltava. Ajudà a donar coherència al setmanari, tot exercint una mena de direcció espiritual, a partir de les converses amb els col.laboradors i amb l'editor Vergés.

"Pla fue la base de la unidad de Destino. Sin él, quizá no habríamos hecho el grupo que hicimos. Nos daba impulso y ánimos. A veces era fácil desanimarse, porque éramos jóvenes y no teníamos recursos ni experiencia" (Vergés a Piñol, 1988:15).

Al setmanari exercí de mestre i amic. Es permetia grans llibertats dialèctiques, i per als joves arribats a la redacció, la seva conversa fou, intel.lectualment, un dels fets més consoladors d'aquells anys de misèria en tots els sentits. Però si als amics els consolava amb la xerrada, a **Destino**, Pla era conscient d'escriure per a un lector *"que cada setmana corria adelerat a comprar el seu setmanari. Era una mica esnob i l'ajudàvem a passar el temps, i a oblidar la permanent guerra civil en què vivíem"* (Pla, v.36:9).

-Altres relacions.

L'amistat amb gent de lletres de Barcelona no es limità al cercle de **Destino**. Pla coneixia gent de tota mena, i en un país petit com Catalunya, és força inevitable que persones amb interessos comuns acabín

trobant-se. Aquest fou el cas de Pla amb Maurici Serrahima, representant del sector clandestí i admirador de l'obra de l'empordanès. Serrahima, a més, tenia bones relacions amb Jaume Vicens, a la casa del qual acudia a fer tertúlia, sobretot a finals dels anys quaranta i principis dels cinquanta.

Pla i Serrahima es conegueren a la Casa del Libro de Josep M. Cruzet a Barcelona, el 14 d'Abril de 1953, arran d'un homenatge que l'editor organitzà per a Pla, i en el qual Serrahima féu una conferència sobre el paisatge i les figures a l'obra planiana. Hi nasqué una amistat voltada d'admiració. A partir d'aquell moment, els dos homes s'escribiren, es llegiren i parlaven dels temes que més els agradaven o preocupaven: des de la situació política de Catalunya, fins a la literatura i els literats (51).

Pla, cinc anys més gran que Serrahima, el definí com "*un home vital, destruït per la timidesa i la moral corrent*" Serrahima, pel seu costat, comentava "*la intel·ligència, l'agudeses i la cordialitat*" de Pla i l'admirava sense reserves com a escriptor. En fou una prova el rebuig que Serrahima experimentà envers l'**Antologia de contistes catalans** de Joan Triadú, publicat el 1951 on atribuïa a Pla "*la facultat d'escriure malament dos idiomes*". Serrahima havia respectat les necessitats i decisions d'aquelles persones que havien escrit en castellà després de la guerra, i en aquest sentit no fou un radical com els membres de l'Institut d'Estudis Catalans o alguns dels deixebles de Riba, com el propi Joan Triadú (52). De fet, la crítica a Pla fou més pel fet que escrivia en espanyol que no perquè li manqués qualitat literària, cosa que el 1951 era fora de tot dubte.

Però no només Triadú fou sever jutjant Pla. Moltes altres persones que actuaven clandestinament contra el règim, censuraven l'actitud de Josep Pla en acabar la guerra (53) i durant el franquisme, pel fet d'avenir-se a escriure en espanyol.

Salvador Espriu, en canvi, era "planista" i li professava respecte i admiració. Carles Riba havia elogiat, abans de la guerra, l'obra de Pla, i després continuà considerant-la de gran qualitat. El fet és que, a la postguerra, la qualitat literària de Josep Pla fou posada en dubte molt sovint, molt més per qüestions polítiques i ideològiques que no literàries. Des del punt de vista literari, no se li perdonava que no fos un perfeccionista, que descuidés l'estil, i una de les acusacions freqüents fou que, en realitat, escrivia en espanyol i que d'altres li traduïen els papers al català. Tot plegat resultà una demostració de provincianisme i de tancament mental. En la seva mort, un dels seus admiradors dels anys cinquanta, Josep M. Castellet (54), digué que en aquest país hi havia hagut amnistia per a tothom menys per a Josep Pla.

Ell aguantà les crítiques i el menyspreu refugiat a Llofriu i confiant en els amics que tenia. Sabia que el públic era seu i això li donava la raó sobre la seva qualitat com a escriptor. A més fou un home preocupat per la cultura del seu país, i sobretot, per la literatura. Animà Serrahima a escriure llibres que la gent del carrer pogués llegir i entendre perquè considerava que el deure dels homes de la seva generació era preparar l'esdevenidor publicant moltes obres (Serrahima, 1974:423) (55). Això defensaria la literatura catalana i contrarrestaria *"una afirmació de Tovar segons el qual un dels cinc*

mèrits més grossos de la situació actual és haver mort la literatura catalana" (Serrahima, 1974:423).

Pla es considerà sempre un escriptor català. Per a ell, el bilingüisme era "una tragèdia per als catalans" i defensava que qualsevol persona que escrivís ho fes segons "les seves necessitats de grup, de clan, de tribu, de nació, d'Estat, del que sigui" (Pla, v.36:178). Ell no pogué escriure lliurement en català i per la decisió d'emprar l'espanyol fou àmpliament criticat.

Però tota l'obra de Pla fou "un esforç contra l'oblit. Tractant de demostrar a la joventut que va pujant que en la nostra època alguna cosa es féu i bé. No hi ha res pitjor en un país que les ruptures brusques de la realitat" (Castellet, 1972:35).

NOTES AL CAPITOL V.2.2.

(1) El Ministeri de l'Interior va subsumir la Direcció General de Premsa i la Direcció General de Propaganda. Hi posaren de caps Antonio Tovar i Dionisio Ridruejo.

(2) Abans hi havia hagut altres mesures concretes com: * 12/9/1936: Els diaris de la zona "nacional" reduïen el 30 % el cupo de paper; * 23/12/1936: prohibició de publicar pornografia, obres socialistes i anarquistes, etc; * 14/1/1937: Delegació de l'Estat per a la Premsa i la Propaganda.

(3) "Consigna: una indicación de cual debía ser la interpretación que el periódico estaba obligado a dar de los acontecimientos, el lugar y la relevancia que los mismos debían ocupar en la confección del periódico y las líneas directrices de los editoriales" (Terrón, 1981:67).

(4) V. Albert Viladot. La premsa clandestina. (1939-1950)

(5) Els primers testimonis són petites publicacions passades de mà en mà a Vilanova i la Geltrú, **Quaderns Setmanals**, i la revista **Catalunya**, feta a Melilla, per soldats catalans que hi feien el servei militar.

(6) Per a poder adquirir el paper normal, que era l'anomenat de "cupo", era imprescindible un permís especial de les autoritats que en

justificaven l'utilització. Josep Palau no podia obtenir aquest permís per a una revista clandestina i en català.

(7) Es tracta de **Paradís Atroç** del propi Palau, publicada a la portada del núm.12.

(8) Aquest fou el cas de Carles Riba. Sobre la seva relació amb **Ariel**, v.: Joan Triadú. "Carles Riba i la revista Ariel". Serra d'Or, 240. setembre 1979. p.25-27.

(9) Número 18 dedicat al Modernisme. Molts articles de crítica sobre Manolo Hugué, Rafael Llimona, Sunyer, Maillol, Mompou. Insistència en mots com: equilibri, claredat, Mediterrània, saviesa, harmonia...

(10) La resposta d'**Ariel** fou al núm.10 de juny de 1947. Sobre **Per veure-hi clar**, v. l'article de Joan Creixell "Per Veure-hi clar". Resistents polítics contra resistents culturals", a Canigó, 504. p. 26-27.

(11) N'és una mostra l'atac contra Salvador Dalí (novembre, 1951), arran d'unes suposades declaracions d'aquest a una revista anglesa on deia estar d'acord amb les restriccions de l'ús del català.

(12) Poemes, dibuixos i comentaris sobre René Chair, Joan Miró, Joan Ponç, Antonin Artaud, Salvador Dalí.

(13) El cas de Josep Pla a l'**Antologia de Contistes** i el de Sebastià Sánchez-Juan a la dels poetes, per exemple.

(14) El **British Digest** s'assemblava al **Reader's Digest**, però els seus continguts eren menys superficials.

(15) Hi ha dues etapes. La primera, que és la que interessa en aquest estudi, és la de 1948 a 1951, en què la revista fou elaborada per tot el grup fundador. A partir de 1952-1953, Tharrats se n'ocupà gairebé tot sol perquè tenia moltes discrepàncies amb Joan Brossa i Antoni Tàpies. No fou ja la mateixa publicació dels inicis.

(16) Juan Ramon Masoliver estigué a Burgos durant la guerra i fou col.laborador de Ridruejo als Serveis de Propaganda del bàndol nacional. Tornà a Barcelona, amb Ridruejo, quan la ciutat caigué en poder de les tropes franquistes, i estava destinat a ocupar la Delegación Provincial (Ridruejo, 1976:168).

(17) De fet, el núm. 24 era el corresponent als mesos de juliol/agost de 1953, però no va sortir fins el 1954.

(18) A partir de la remodelació, les crítiques al sistema educatiu foren més dures i profundes. S'atacà la "Ley Sainz Rodríguez" i la clericalització i privatització de l'ensenyament. V. Barry Jordan "Laye: els intel.lectuals i el compromís", Els Marges, 17. setembre 1979. P.10.

(19) Com a "material oficial" s'entén la reproducció de discursos dels ministres; convocatòries de beques; premis diversos; articles d'altres diaris o revistes, etc.

(20) Exemples: al núm. de març/abril de 1951 hi ha un article del canonge Dr. José Montagut Roca, "Sobre Polinacionalismo. ¿Conduce el regionalismo al separatismo?" i un altre de José P. de la Fuente, "Sobre la democracia liberal". Al de maig/juliol de 1952 "Sobre el XXXV Congreso Eucarístico Internacional".

(21) Al número de març/abril de 1951. P.71.

(22) El ja esmentat article de José Montagut, assessor religiós del Movimiento, era molt crític i dur contra el nacionalisme català. En canvi, Farreras escriví un article (núm. gener/febrer 1951) "Ante un artículo inoportuno y mal intencionado", on defensava la personalitat i les idees de Prat de la Riba, com a resposta a la crítica que des d'Arbor, li havia fet Rafael Olivar Bertrand.

(23) Hom pot destacar també: Gabriel Ferrater critica El Alcázar per l'estúpid article que va dedicar a la Bienal de Arte Contemporáneo de 1951, i per la ignorància i mala preparació artística que demostra el periodista (núm.16. novembre/desembre 1951,p.49). Al núm. 19, l'editorial replica al diari Madrid que els ha criticat per l'article d'Enrique Badosa sobre "La conciencia de la muerte en la poesía de Miguel Hernández", poeta maleït pel règim.

(24) Farreras dirigí el seminari de Política; el seminari Boscán de Literatura aplegà els poetes. També hi havia un seminari d'economia, portat per J. Alba Aroca, i un de ciències socials, dirigit per Juan Eugenio Blanco.

(25) V. Laureano Bonet. La revista Laye. Estudio y Antología. Barcelona, Península, 1988 (Nexos, 33) i els articles del mateix autor "Ortega y la generación de 1950: el caso Laye" a Insula, núm. 440-441, juliol/agost 1983. p. 6-7, i "Laye y los escritores de 1950: prehistoria de una generación", a Insula, núm. 488-489, juliol/agost 1987, p.33-34 ; Carme Riera. La Escuela de Barcelona. Barcelona, Anagrama, 1988; i l'article ja citat de Barry Jordan, així com les memòries de Carlos Barral Años de Penitencia.

(26) Per a conèixer el raonament que Ignacio Agustí feia, com a director de Destino, del concepte de "unidad de Destino" i Catalunya, v.: Josep M. Colomer. Espanyolisme i Catalanisme. Barcelona, L'Avenç, 1984 (Clío, 4). P.30 i ss.

(27) Santiago Nadal fou empresonat el 1944 durant un parell de dies per ordre del Governador Correa. Fou Miguel Mateu qui l'ajudà a sortir-se'n, gràcies als fils que mogué Josep Pla. Ignacio Agustí i Josep Vergés també reberen amenaces nazis i els escamots d'estudiants falangistes els anaven darrera, no solament per la revista, sinó perquè Vergés anava molt al Consolat i a l'Institut Britànic i llegia el Times pel carrer.

(28) Les entrevistes amb Joan Triadú i Núria Sales així ho expressaren.

(29) Serrahima escriví dinou articles a Destino entre 1968 i 1974.

(30) L'any 1954 el tiratge era ja de vint-i-set mil exemplars segons l'Anuario de la Prensa Española. (Madrid, año III, p.584).

(31) L'escriptor català més atacat per haver col·laborat a *Destino* i haver escrit en espanyol fou Josep Pla, el qual mai va pertànyer al grup dels resistents, tot i que tenia llaços d'amistat amb alguns d'ells, com Serrahima i Espriu.

(32) Pla feu un "retrat de passaport" de Xavier Montsalvatge. V.17, p.608-613.

(33) El nomenament de Néstor Luján com a director fou una dura batalla que hagué de mantenir Vergés amb Juan Aparicio, fins que aquest cedí.

(34) Pla feu un "homenot" de Jaume Vicens Vives, que es troba al vol.16. p.87-125.

(35) A les seves memòries (1974:415), Serrahima també es plany de l'actitud de recel de molts catalanistes envers l'historiador.

(36) Vicens Vives guanyà el 1947 la càtedra d'història de la Universitat de Saragossa i el 1948 la de Barcelona. Li costà tres anys de lluita que l'Administració li admetés la sol·licitud per a concórrer a una oposició per a una càtedra universitària d'història. Per a aquests problemes, v. la correspondència entre Vicens i Sobrequés, *L'Avenç*, juny 1985. P. 14-26.

(37) Jaume Vicens es casà amb Roser Rahola durant la guerra civil.

(38) El primer llibre de lectura publicat en català per l'Editorial Teide fou Beceroles, d'Angels Garriga.

(39) V. la correspondència entre Vicens i Sobrequés.

(40) Sobre la significació del llibre, v. Ricardo García Cárcel, "Notícia de Catalunya: crònica sentimental", L'Avenç, juny 1985. p.54-55; i també Josep M. Colomer. Espanyolisme i Catalanisme, p. 168-184.

(41) Al vol. 45 de l'Obra completa, Pla es queixa a les cartes de les destrosses que la censura fa amb els seus articles. A partir de 1946, en què diu que s'ha suavitzat la censura, tracta de recuperar els articles no publicats, retocant-los i canviant-hi els títols.

(42) El propi Correa Veglison digué a Vergés un dia al Passeig de Gràcia que anirien a veure'l uns nois. Vergés estigué anant a dormir a casa d'una germana casada durant molt de temps. Segons l'editor, Correa "era un tipus molt dolent".

(43) A l'entrevista amb el senyor Vergés, aquest m'ensenyà les factures de les estades a la clínica i de diversos psiquiatres que atengueren l'Ignacio Agustí. Destino es feia càrrec de les despeses dels internaments i tractaments que rebia el director.

(44) Pla defensà aquesta idea en totes les entrevistes que se li feren al llarg de la seva vida. V.: Montserrat Roig, "Conversación con Pla en un día frío de finales de enero", Destino, 1796, III/1972.p.25-28;

Baltasar Porcel, "L'homenot Josep Pla", Serra d'Or, 8. Agost 1965. p. 51-57; Baltasar Porcel, "Josep Pla y sus trabajos", Destino, 1545. Març 1967. p. 52-53.

(45) Al núm. 1545. Març 1967. p. 62-67.

(46) Diuen que fou expulsat de la redacció de **La Vanguardia** per ordres del nou director Galinsoga, que no li perdonà el comentari mofeta que Pla feu en públic a resultes de l'article que aquell escriví amb motiu de la seva vinguda a Barcelona, i titulat "Un español en Barcelona". Pla respongué, en públic, "Ja en tenim un!" (v.45:29).

(47) El llibre fou molt mal acollit en els medis catalanistes i segons Castellet, Pla es penedí d'haver-lo escrit. El llibre havia estat redactat per un Pla d'idees pròximes a la Lliga i admirador de Francesc Cambó.

(48) Josep Martinell, gran amic de Pla, explica les raons del seu conservadorisme a Josep Pla, vist de prop. Barcelona, Ed. Pòrtic, 1972 (Ed. de butxaca, 62) p.83-88.

(49) "Humor, candor"; "Articles amb cua"; "El passat imperfecte", "Les Amèriques", "Per passar l'estona"...

(50) Vergés ho exposa al vol. 45, p. 35 i Pla al vol.44 p.270-271.

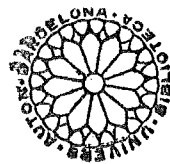
(51) Serrahima parla de les seves trobades amb Pla a les seves memòries (1974:409 i ss).

(52) El 1967, en ocasió del setantè aniversari de Pla, al *Destino* que tant havia blasmat, Joan Triadú respongué a la qüestió de què pensava sobre l'escriptor amb, entre d'altres: *"Pienso que es una de las obras que habrá que tener muy en cuenta al estudiar la literatura catalana de estos años. Hoy es el escritor vivo más conocido de nuestras letras"*. (Destino, 1545, Març 1967.P.63).

(53) En la conversa amb Josep Benet, aquest no criticà que deixés el país durant la guerra o que tornés amb les tropes del General Franco, sinó que: *"se'n va anar a La Vanguardia. En Pla, en arribar a Barcelona, havia d'anar a ocupar La Veu. A veure la maquinària de La Veu qui la té. Tornem a tirar La Veu? No la podem tirar?. Però, no, ja no s'intenta. Aquesta és la diferència"*. També corregeren rumors sobre l'actitud de Pla com a espia de Franco durant la guerra. El fet que Pla no volgués escriure mai sobre aquells anys ajudà a fomentar la llegenda.

(54) Castellet ja havia elogiat a Laye el llibre *Girona* de Pla. A la redacció de la revista, Carlos Barral, Joan i Gabriel Ferrater i ell mateix eren grans admiradors de l'escriptor: *"Y esto le debía hacer más mal que bien porque la revista era falangista y en castellano. Reforzaba la etiqueta"*.

(55) El 1957 escribí un article titulat "El bilingüismo" en resposta d'un d'Enric Badosa publicat a **El Noticiero Universal** on lloava el bilingüisme de Pla.

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques

1500410203

Universitat Autònoma de Barcelona
PROCESOS DE OFICINAS DE LA INFORMACIÓN
Entrada Tesi. Doct.
n.º 3342
Data 20/6/89

v.2.3. Les Institucions d'Ensenyament.

Les Institucions d'Ensenyament foren aquells centres, oficials o clandestins, que desenvoluparen l'alta cultura científica durant el franquisme. Això inclou la visió dels estudiants i les seves actuacions concretes en el si d'aquests llocs, així com el paper que hi jugaren els Instituts estrangers de Barcelona, vinculats, sovint a les activitats dels intel·lectuals que actuaven des de la resistència.

a) La Universitat.

Salvador Giner (1) divideix la vida de la Universitat espanyola després de la guerra en quatre períodes diferenciats, el primer dels quals correspon, gairebé exactament, a les dates d'investigació d'aquest treball (1939-1954). Ell l'anomena "la Universidad fascista". Aquesta etapa està caracteritzada per la por, la manca de creativitat (i de mitjans que ho permetessin) i la greu repressió en la vida cultural de tot l'Estat.

El fet és que la Universitat espanyola patí un procés de feixistització en acabar la guerra gràcies, fonamentalment, a dos factors: * l'exili de la major part de la intelligentsia republicana que englobava bona part dels catedràtics i professors universitaris; i

* l'atorgament a la Falange d'un gran poder dins de la Universitat, gràcies, sobretot, a la presència del Sindicato Español Universitario (SEU).

Al primer fenomen, cal afegir-hi la depuració dels catedràtics i professors d'ideologia republicana o lliurepensadors que s'havien quedat

al país. Els seus llocs foren ocupats, generalment, per persones de poca vàlua, que havien estat suspeses en oposicions anteriors i els principals mèrits de les quals eren donar suport al nou règim. En aquestes "oposicions patriòtiques" l'aspirant a professor havia de demostrar "*firme adhesión a los principios nacionalsindicalistas mediante certificado de la Secretaría General del Movimiento*". El canvi de professorat fou una de les causes que motivà un descens de la qualitat de l'ensenyament inimaginable anys abans. La universitat no era realment un centre científic on es formaven les noves generacions en el coneixement i la ciència, sinó que esdevingué, per obra i gràcia de la Ley de Ordenación Universitaria de 1943 -(vigent fins el 1970)-, "*el ejército teológico para combatir la herejía y la creadora de la Falange misionera que debe afirmar la verdad católica*" (Farga, 1969:39).

Al gran poder de la Falange s'hi havia d'afegir, també, la no menys temible influència de l'Església Catòlica més reaccionària. Efectivament, a més del fet que els professors havien de jurar fidelitat al règim, els rectors de les universitats havien de ser membres de la Falange i els estudiants havien d'estar inscrits al SEU. El SEU dominava l'estudiantat, però "*entre el profesorado pasaban a predominar los católicos integristas*" (Giner, 1978:24), que molt sovint pertanyien a l'Asociación Católica Nacional de Propagandistas (ACNP). Aquesta relació provocava que la Universitat s'identifiqués o hagués d'identificar-se amb el falangisme i el catolicisme, i que la pròpia Falange es cuidés, en les oposicions, de controlar "*la pureza moral y política de los catedráticos y profesores*" (Giner, 1978:25).

Entre la incompetència dels uns i el dogmatisme dels altres, la Universitat esdevingué un desert cultural. El govern, en els primers

anys, es despreocupà de la Universitat, massa ocupat com estava a atacar als intel·lectuals, lliurepensadors, maçons i republicans. Per tant, la Universitat patí un greu retrocés científic i cultural i un empobriment material, accentuat per la creació del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) el 1939, el qual s'emportava els pocs recursos que els successius governs destinaren a l'alta cultura.

Les universitats de les nacionalitats històriques, a més de la repressió general que patiren com les altres, veieren accentuat el desmantellament de les institucions per causa de les peculiaritats nacionals que havien tingut un gran ressó en els centres universitaris. Així, la Universitat Autònoma de Barcelona fou suprimida i reprimida, no només per ser el centre de l'alta cultura del país i feu dels intel·lectuals republicans, sinó perquè era essencialment catalana.

-La Universitat de Barcelona-

La Universitat Autònoma de Barcelona fou, simplement, esborrada. Ja abans i durant la guerra, els falangistes i alguns elements de dretes, blasraven la Universitat com a niu de rojos, separatistes, descreguts i enemics d'Espanya (Colomer, 1978 I:14 i ss). Per tant, no podia sorprendre que dos dies després de l'entrada de les tropes nacionals a Barcelona, el 28 de gener de 1939, el Ministro de Educación Nacional publicés una ordre per la qual l'Universitat Autònoma de Barcelona:

- * deixava de regir-se pel decret de l'1 de juny de 1933;
- * quedava suprimit el patronat que la regia i els seus bens eren liquidats per una comissió creada a tal efecte;

* els plans d'estudi eren eliminats i s'imposava els mateixos que eren impartits a la resta de l'Estat;

* tots els catedràtics i professors eren expulsats i s'havia de revisar cas per cas la seva readmissió a la nova Universidad de Barcelona.

Evidentment, la llengua catalana deixà d'emprar-se a les aules i fins els alumnes tenien prohibit de parlar-la entre ells. No s'impartiren més classes relacionades amb cap matèria que fes referència a Catalunya: ni literatura, ni història, ni geografia, ni filologia, ni llengua, ni institucions socials i polítiques, ni dret civil català, ni història de les idees religioses, ni història de l'art, etc. Fins i tot els símbols i els ornaments decoratius, com escuts i retrats, foren suprimits. El seu lloc fou ocupat pels retrats del general Franco, de José Antonio i el crucifix a totes les aules.

El 20 de febrer de 1939 fou nomenat rector el catedràtic de Química Emilio Gimeno Gil (3) i foren canviats tots els degans de les facultats. Els nous eren "españolistas de corazón" i gent afecta al règim. La purga dels professors fou llarga, ja que durà tot el curs 1939-1940 i aplicà uns criteris molt amplis. Una circular signada per José M. Pemán, com a "*presidente de la Comisión de Cultura y Enseñanza*" (Colomer, 1978 I:18) marcava les pautes a seguir en la depuració:

- Lliure absolució pels qui demostrassin que no havien cooperat en la formació de l'ambient revolucionari.

- Trasllat pels moralment i professionalment "intachables" però que haguessin simpatitzat amb els partits de caire nacionalista.

- Separació definitiva del sevei per tots els militants en els partits del Front Popular o societats secretes.

El resultat fou de cent quaranta professors eliminats per expulsió, exili, empresonament o mort (4). Els professors depurats foren substituïts per altres que arribaren d'altres punts d'Espanya, amb el desconeixement de la personalitat pròpia del país, contraris a tot el que sonés a separatisme o nacionalisme i que, en general, contribuïen voluntàriament a la "reespañolización" de la Universitat i dels universitaris catalans.

Es a dir, que un esquema totalitari s'aproprià de la Universitat, que el 1939, en comptes d' "Autònoma", era "Imperial"; en lloc d'independent, estava en estreta dependència de l'Estat i impregnada de la ideologia vencedora; i en comptes de ser dirigida per la ciència, ho era per les directrius del Movimiento Nacional. Tot això repercutí negativament en els alumnes.

A l'octubre de 1940 els estudiants tornaren a les aules on *"hi havia tants uniformes, tants hàbits monacals i tants hàbits penitencials que anar amb brusa i faldilla era gairebé un repte"* (Capmany, 1982:14). L'eufòria dels vencedors era molta, i tots els membres de la Falange i dirigents del SEU anaven a classe amb uniforme i pistola. De fet, els ex-combatents nacionals i ex-cautius de l'exèrcit roig i els seus familiars tenien moltes facilitats per a entrar a la Universitat. D'entrada, als que havien guanyat la guerra, no els calia cap examen d'ingrés. Per a ells, l'entrada a la Universitat era directa. Els mateixos elements tenien el privilegi dels "exámenes patrióticos", a porta tancada i on valien més els mèrits de guerra que els coneixements sobre la matèria en qüestió (Colomer, 1978 a:19).

La Universitat de Barcelona s'omplí d'estudiants diversos: falangistes importats d'altres llocs d'Espanya, capellans i monges,

fills de la burgesia silenciosa que havia guanyat la guerra, i una minoria més polititzada des de l'òptica catalanista que havia d'amagar el desacord que sentia davant la nova situació. Mentrestant, molts dels joves a qui hauria tocat d'entrar a la Universitat es trobaven als camps de concentració, als batallons de treball o complint un llarg "servei militar" perquè havien fet la guerra al costat dels vençuts. D'altres no tenien els mitjans econòmics necessaris per a accedir-hi. Els anys quaranta eren de gana i havien de treballar tots els membres de la família en el que fos possible per a poder resistir, i no hi havia beques per als fills dels vençuts. La discriminació a la Universitat fou ideològica i classista, era "l'expressió de les funcions bàsicament político-ideològiques atribuïdes a un aparell educatiu al qual la situació econòmica del país no exigia, ni de lluny, una producció gaire àmplia de titulats superiors" (Colomer, 1978 a:24). I tots aquests estudiants havien de formar part, obligatòriament, del SEU.

-El Sindicato Español Universitario-

"La actividad del SEU se manifestará de tres maneras: formación política, formación profesional y formación militar, con el fin de dotar a la Milicia y al Ejército de un cuadro de excelentes oficiales capaces y útiles para el futuro. La formación política se hará de tal manera que los estudiantes estarán perfectamente preparados, doctrinaria y socialmente, para llenar toda una clase de funciones en el partido y en la vida (...). El sindicato intervendrá en la organización de la nueva Universidad, porque tres años de guerra le dan derecho a ello" (Camarada Guitarte. Citat a Farga, 1969:37).

El SEU no començà a actuar després de la guerra, sinó que havia estat fundat a Madrid el 21 de novembre de 1933 i els seus estatuts

foren aprovats el mes de març de 1934. Abans de la guerra, els estudiants del SEU es dedicaren a combatre les associacions d'estudiants republicanes (Colomer, 1978 a:33), a Barcelona bàsicament la FNEC; el 18 de juliol participaren en l'aixecament militar i durant la guerra els seuistes s'organitzaren i el SEU dirigia l'anomenada "quinta columna". A Barcelona, el SEU estava format per *"falangistes d'abans de la guerra, xicots d'origen rural castellà i fills de burgesos catalans que, sense tradició familiar falangista, havien vist en Franco el seu salvador"* (Colomer, 1978 a:36).

El cap del SEU del districte era Joaquín Encuentra Morer, però un dels elements que n'esdevingué més famós fou Pablo Porta, delegat del SEU a la Facultat de Dret de Barcelona, qui destacà per les seves activitats repressores en contra dels estudiants. Els càrrecs del SEU eren retribuïts d'una manera o d'una altra. En aquells anys quaranta, aquesta organització movia molts diners, perquè els estudiants, en matricular-se, pagaven la quota del SEU i havien de comprar les revistes que editaven. Hom pot pensar, doncs, que els dirigents del SEU no només es movien per sentiments patriòtics i idealistes, sinó també per interessos econòmics (Ibarz, 1976 a:12).

El SEU tenia escamots d'acció, i no només actuava a la Universitat, sinó que eren capaços de provocar aldarulls en llocs públics, com cinemes, si pensaven que la gent es desviava de les normes (Colomer, 1978 a:44). L'organització patí la mateixa sort que la Falange en l'estira i arronsa del General Franco per a perpetuar-se en el poder malgrat les adversitats i canvis de signe polític en l'àmbit internacional. Per això, el SEU, al llarg de la seva història, sofrí algunes crisis internes provocades, sobretot, per l'oblit que feia la Falange dels

principis i de la revolució josenatoniana. Aquestes crisis es feien paleses a les revistes del SEU com **Alerta** (5), **Estilo** (6) i **Quadrante** (7).

Les dues crisis més fortes del SEU en aquests primers anys s'esdevingueren el 1943, quan la II^a Guerra Mundial començà a prendre color aliat; i el 1946, quan la guerra havia acabat provocant l'aïllament internacional del règim. La crisi de 1946 coincidí amb una forta repressió en contra dels estudiants sospitosos de catalanisme, fet que provocà la intervenció de les autoritats acadèmiques, de l'abat Escarré i d'alguns monàrquics importants de Barcelona.

-Els estudiants resistents-

L'esperit que havia animat la Universitat Autònoma de Barcelona estava destruït. Els estudiants que anaven la Universitat de Barcelona sovint només pretenien obtenir un títol que els permetés seguir el negoci o despatx familiar i posaven els peus al recinte només els dies dels exàmens. Els ensenyaments, amb comptades excepcions, no eren tals, i per tot s'explicaven dogmes, històries del passat imperial i poca ciència o investigacions en punta. Amb aquest panorama és comprensible que els estudiants provinents de famílies catalanistes o bé catalanistes ells mateixos, no tinguessin gaire interès en acudir-hi regularment.

Sovint, aquests joves hi anaven per a obtenir contactes, en una ciutat on els espais comuns de trobada i de relació estaven destruïts o canviats de signe. Palau i Fabre assegurava que *"vaig anar a la universitat, no perquè jo m'hagi sentit mai universitari (...) sinó perquè ho creia necessari. Era una manera d'entrar en contacte amb gent,*

de continuar" (Fuster, 1973:18). Palau, passejant-se amb un llibre del poeta Maragall per la Universitat, va trobar gent de la seva corda com Joan Triadú, Joan Perucho, Josep Romeu, Frederic Pau Verrié i Miquel Tarradell. Formaren un grup que, amb els anys, organitzaria algunes de les activitats culturals clandestines més significatives de l'època i es posaren en contacte amb Ramon Aramon, amb qui reorganitzaren els Estudis Universitaris Catalans.

Les relacions havien de vigilar-se, calia anar amb compte amb la llengua que es parlava, i l'oposició al sistema era tan silenciosa que era difícil d'esbrinar qui era qui en els primers anys quaranta. Entre ells es reconeixien pels cognoms, si eren de famílies catalanistes conegudes. Això també era, però, un inconvenient, ja que els escamots del SEU solien triar estudiants provinents de famílies significatives per a fer els seus escarments, sobretot a la "txeca" del pati de Dret, dirigida per Pablo Porta.

A partir del moment que els aliats recuperaren terreny a la II^a Guerra Mundial i que al país creixia l'esperança en un canvi de la situació política interna, els estudiants catalanistes i liberals pensaren de reorganitzar-se per a col·laborar, en el que poguessin, per a variar el signe de les coses. El període de 1944-1946 fou "*caracteritzat sobretot per la presència de grups actius que confien que el desenllaç del conflicte bèl·lic internacional signifiqui la caiguda de Franco*" (Colomer, 1978 a:55).

Un d'aquests grups actius, fundat el 1944, fou el Front Universitari de Catalunya (FUC), el primer president del qual seria Josep Benet. L'acte de fundació es feu a Montserrat. Integren el FUC alguns grups d'estudiants creats ja abans de la guerra com els fejocistes - (Federació

de Joves Cristians de Catalunya), el Grup Treballista, dirigit per Lluís Torras, i estudiants vinculats, personalment, amb les joventuts del PSUC. El nucli inicial fou format per poques persones, que es dedicaren a reclutar-ne d'altres. Abans de proposar l'ingrés al FUC a cap estudiant, hom estudiava els antecedents familiars i de tot tipus per a evitar que s'hi introduïssin elements del SEU, franquistes, etc., i els poguessin denunciar a la policia. El FUC actuava clandestinament, estava organitzat en cinquenes (8) i procurava mantenir en secret les activitats, fins el punt que molts dels integrants del FUC -i sembla que arribaren a ser uns cent cinquanta- no es coneixien entre ells. Les reunions eren secretes i a cases particulars. I a cada Facultat i havia un cap.

"En el FUC reclutàvem a la gent per còoptació. A vegades, un que vèiem que duia un llibre en català... l'idioma era molt important. Doncs si veies que un anava amb un llibre d'en Riba, deies: "Amb aquest segur que s'hi deu poder parlar". Així va entrar a treballar al FUC en Joan Sansa i la majoria de les persones a les que reclutàrem" (Entrev. Josep Benet).

El que diferenciava el FUC (9) d'altres grups estudiantils de l'època, i és el que el fa interessant en aquesta recerca, és que el FUC es preocupava molt per la formació dels seus militants, i per això, molts dels integrants del grup participaven a les classes impartides pels Estudis Universitaris Catalans, i foren persones actives en el grup cultural **Miramar** (10), així com organitzaven classes de català que eren impartides per Joan Triadú a can Josep M. Folch i Torres. Alhora, intentaren de connectar amb els intel·lectuals catalans exiliats, sobre tot amb els que eren als països més propers, com França.

Al FUC el definien el catalanisme, l'esperit constructiu per a refer el país i els plantejaments interclassistes basats en la doctrina social

de l'església (11). Les seves idees es feien paleses a **Orientacions**, "òrgan del Front Universitari Català", petita revista que sortí de 1945 a 1947 en un total de vint-i-cinc números (12). La periodicitat no era regular, tot i que generalment era mensual, i anaven amb molt de compte a l'hora de repartir-ne els exemplars. A partir del número onze, a la capçalera s'hi llegia "*Organ del FUC i Portaveu dels Grups Nacionals de Resistència*". L'afegitó no era gratuït, sinó que responia a l'ampliació de les activitats que el FUC decidí, en sessió plenària, al monestir de Poblet sota l'empara eclesiàstica, l'estiu de 1945.

En aquesta reunió foren creats dos grups:

* el Grup Gerbert, format per intel·lectuals i llicenciats i on Alexandre Cirici jugà un paper destacat: "*En decidir-se el nom del grup d'intel·lectuals que s'havia d'integrar al GNR, ell (A.Cirici) no proposà cap nom català, sinó el nom d'un gran intel·lectual europeu de l'Edat Mitjana, no català, que havia estudiat a Ripoll: Gerbert*" (Benet a AA.DD., 1984:60).

* el Grup Pere Martell, dirigit per Josep M. Briansó, i que havia d'aplegar a treballadors mercantils i industrials.

El primer resultà més actiu i eficaç que no el segon, i els seus membres s'integraren, també, a **Miramar**. Alexandre Cirici, el cap del Grup Gerbert, hi introduí companys seus d'Art i d'Arqueologia, i alguns dels que es trobaven a les reunions d'**Amics de la Poesia**.

Aquestes dues formacions, juntament amb el FUC, constituïren els Grups Nacionals de Resistència (GNR). El president era Antoni Boronat i comptaren amb "una secció d'activistes" que dirigia Oriol Domènech i que s'ocupà, bàsicament, de la col·locació de senyeres a llocs ben visibles; de repartir propaganda antifranquista o pro-catalana; de fer pintades a

institucions públiques i de mantenir contactes amb els serveis d'intel·ligència estrangers, sobretot britànics i francesos (13). Molts dels integrants dels GNR passarien a formar part del Moviment Socialista de Catalunya, organitzat a l'interior del país per Jaume Picas, Briansó i Torres. Els altres continuaren propers a la Unió Democràtica de Catalunya (14).

Orientacions es feia ressò de totes les activitats dels GNR amb un llenguatge abrandat:

"El dia 4 d'Octubre era a Barcelona que la veia voleiar a la cruïlla dels carrers Balmes i Aragó. Aparegué alta i esperançadora. Unes lletres: GNR, anunciaven que els Grups Nacionals de Resistència -als quals s'honora de pertànyer el FUC- saludaven els barcelonins. Més d'una hora i mitja hi romangué, fins que els pobres bombers, suant, arribaren a despenjar-la. Els catalans comentaren el patriotisme dels intrèpids que amb tanta traça i llestesa havien fet aparèixer la bandera al bell mig de la cruïlla, mentre la policia cercava en va els autors" (núm. 10. Octubre 1945).

I la revista, que veia la llum gràcies a les cinc pessetes de quota mensual que pagaven els membres del FUC, també es feia ressò de tots els temes, culturals, polítics i socials, que preocupaven als seus impulsors. Com a mostres:

-Les dues cares de la relació amb l'exili:

"Potser una mica més de responsabilitat.

"L'acte s'acabà amb un gran ball a càrrec de l'Orquestra del mestre Templado, etc." (periòdic català *Midi França*). Cap lector nostre, n'estem segurs, no es podrà sospitar que es tracta d'un acte commemoratiu de l'11 de Setembre i en realitat -trista realitat!- ho és. Senyors organitzadors, per favor: sigueu dignes i seriosos! A França deveu trobar-vos-hi molt bé a jutjar per aquesta nota d'humor. Nosaltres, que vivim i lluitem a l'interior, encara enguany hem sentit clavar-se a la nostra carn adolorida les urpes de l'enemic que ocupa el nostre país ..." (núm. 10. Octubre 1945).

"Correu de França. (...) Els estudiants catalans no obliden els seus mestres exiliats o destituïts. Resta en ells, transmès de boca en boca, de generació escolar en generació, el record d'uns homes que feren de la càtedra un fogar de cultura i de patriotisme. Aquest record s'accentua avui per ell sol, en certs casos, força freqüents, en què la imperícia, el servilisme i l'acció anticalana dels actuals detentadors fa doblement punyent l'absència d'aquells

qui amb tota justícia haurien d'ocupar les càtedres" (núm. 10. Octubre 1945).

-Els atacs contra els enemics, com la Falange:

"Petard al local de la Falange de Sants. (...) El petard causà una trencadissa general de vidres per aquells voltants i desvetllà a tot Sants, Hostafrancs, La Bordeta i Les Corts. L'endemà al matí, amb mal continguda alegria tots els veïns d'aquestes barriades desfilaren davant d'aquell lloc inquirint detalls del fet" (núm. 17. 1946)

-Crítica contra els col.laboracionistes de Destino:

"El nostre Lord Haw-Haw, Romano Brunet, ex-locutor de "Radio Verdad", redactor de Destino, és un excel.lent humorista. Creiem sincerament que no li escau el lloc pontifical que ocupa en un setmanari tan greu, acaparador del seny i dels "justos medios". En el número del dia 8, l'home se'ns despenja amb una lamentació de l'odiosa tirania italiana, i per boca d'un croata es fa l'afirmació singular de que a les poblacions croates ocupades per Itàlia "no es permetia explicar l'Evangelí en croata". Com que no volem creure que el Sr. Brunet viu a la lluna, ens permetem opinar que es tracta d'allò que a les novel.les policíiques en diuen una "coartada". Qui sap si aquest text servirà per a que el Sr. Brunet pretengui obtenir el dia de demà patent de membre de la resistència." (núm. 9. Setembre 1945).

Repasant els números d'Orientacions hom hi troba articles impregnats del que devia ser el clima de por, de desconfiança, de ràbia i d'impotència dels anys quaranta. Hom llegeix frases com: "parlar amb un desconegut ja no fa tanta por com fa un parell d'anys" (núm. 8); "Es parla de política, que en aquestes circumstàncies, és fer-ne" (núm. 11) o "el règim de terror que impera, sense escrúpols, per voluntat omnipotent del dictador, s'ha posat una vegada més de manifest" (núm. 9). No és de sorprendre que els militants del FUC blasmessin el règim, i li dediquessin els pitjors impropis que coneixien, o que demostrassin alegria quan les bombes destrossaven els monuments franquistes (ex. n.16) o els locals de la Falange. El fet és que els membres del FUC reberen molt a mans dels seuistes i es tenien declarada la guerra, tot i que els del FUC eren clandestins.

Orientacions es ciclostilava a les dependències del London Club a la Gran Via, local ja famós entre els resistents perquè aixoplugava moltes activitats culturals clandestines. Aprofitaven que feien ball i el soroll de la música esmorteïa el de la màquina de ciclostil. Havien de parar cada vegada que l'orquestra descansava. A vegades també hi anaven a les nits, però *"una matinada ens hi va pescar la portera i ens va fer un escàndol. Es va acabar quan, una tarda, vam haver de fugir la Paquita - (Granados) - i jo amb el ciclostil al coll -era molt petit- mentre la policia entrava per una altra porta"* (M.M. Martí a Boix, 1981:31).

Les víctimes preferides del SEU eren els estudiants catalanistes, els monàrquics, bé fossin els partidaris de Don Joan o els carlistes, i els catòlics. Els estudiants eren conduïts a la "txeca", una cambra que el SEU tenia al pati de Dret, decorada amb els retrats dels jerarques feixistes de l'època: Franco, José Antonio, Hitler, Mussolini. Allà tenien lloc els interrogatoris i les pallisses. Mentre durà la IIª Guerra Mundial, els seuistes se sentiren molts segurs i els grups resistents (FUC, BEN, FNC, etc) estaven a la més absoluta clandestinitat. Però el 1946, quan el SEU mantenia una actitud defensiva perquè no estava gaire clar què succeiria amb el règim franquista, els grups resistents esdevingueren més obertament actius i es produïren greus incidents a la Universitat, i concretament, a la Facultat de Dret.

Els fets que causaren la repressió foren ben innocents, vistos amb ulls d'ara, però resultaren d'una descarada provocació als anys quaranta. Els membres dels grups es limitaren a pintar "Visca Catalunya!" al pati de la Universitat; a treure els retrats de Franco i de José Antonio d'una aula i tornar-los l'endemà ben empastifats de pintura; un desplegament de senyeres des del terrat del local del SEU al

Passeig de Gràcia i l'explosió d'un petard a un armari dels vestuaris que hi havia al costat de la porta de la capella de la Universitat, el dia en què se celebrava una missa pel "Dia del Estudiante Caído"; trencament dels periòdics murals del SEU perquè insultaven la senyora Roosevelt, etc.

Tots aquests actes provocaren un gran nerviosisme entre els seuistes, els quals decidiren que calia fer un escarment exemplar, buscant els culpables de totes les accions. Els sospitosos foren interrogats i maltractats els dies 11, 12 i 13 de febrer als locals del SEU. Els botxins d'aquelles jornades foren, a més de Pablo Porta, Enrique Chillida, Jordi Rabassa, Martín Borregón, Mundi, Doria i Villanueva-Pognowsky. Manuel Sacristán, llavors membre de la Falange, no participà en els fets, sinó que el que succeí aquells dies el menà a una reformulació de les seves idees que el conduiria cap a posicions més liberals (Ibarz, 1976 a:11).

Per altra banda, els qui en sortiren molt mal parats foren Josep Carrasco, fill de Carrasco i Formiguera, un xicot gens ficat en política *"com a conseqüència d'un jurament solemne que havien fet els germans a la mare en ocasió de l'afusellament pels vencedors del pare (1938)"* (Ibarz, 1976 a:12) (15); Josep M. Ainaud de Lasarte (16); Enric Gispert, Verrié, Enric Jardí, Josep M. Espinàs, Folch i Camarasa, Lluís Ferrer, Carles Pi Sunyer i Ramon Mas entre d'altres. La gravetat de les lesions a molts dels apallissats i el fet que molts dels afectats no tinguessin res a veure amb les organitzacions universitàries clandestines (17) sinó que fossin fills de famílies catalanes conegudes, provocà un seguit de reaccions.

Els estudiants maltractats anaren a denunciar les agressions a la policia, que generalment, no acceptà les denúncies en contra del SEU i es limità a donar salconduits als estudiants que volien marxar de Barcelona. També presentaren queixes al rector Luño Peña, disgustat per les actuacions de Pablo Porta i companyia, però que tampoc no els parà els peus. L'ajut del rector consistí a facilitar els exàmens als estudiants en altres dies, per tal que no haguessin de trobar-se amb els membres del SEU, o recomanar-los que no anessin a classe perquè era perillós. Però no només protestaren els estudiants. Pilar Carrasco, mare de Josep, anà a veure el rector Luño Peña i acompanyada per Maurici Serrahima anà a trobar l'agregat de premsa del Consolat Britànic. En Josep Benet, ja advocat, per tal de calmar els ànims dels estudiants i tement *"que els nostres tenien les de perdre perquè els del SEU tenien pistoles"* (Ibarz, 1976 b:13) si hi havia enfrontaments oberts, anà a parlar amb l'abat de Montserrat, Aureli M. Escarré. Aquest anuncià al general Solchaga, *"una persona amb autoritat moral per a acabar amb aquells pistolers"*, que si els seuistes no paraven hi hauria greus enfrontaments i disturbis a la Universitat. El militar sembla que amenaçà Porta i els seus, i les actuacions repressives s'acabaren. El marquès de Mura, monàrquic, i el fill del qual, Ramon Dalmases, també havia estat apallissat pels seuistes, anà a fer gestions davant del Capità General. I és que els monàrquics eren l'altra blanc preferit pel SEU. Entre els estudiants d'ambdós grups hi hagué autèntiques batalles al pati de Dret (18).

A principis del mes de març, un cartutx de dinamita va destruir la "txeca" i a partir d'aquell moment s'acabaren les persecucions. Tot plegat no féu més que accentuar el desprestigi del SEU i reforçar la

unitat dels estudiants més polititzats i amb consciència democràtica, la majoria dels quals estaven aplegats al FUC i a les altres formacions d'estudiants universitaris.

-Altres Formacions-

Com era habitual a la clandestinitat, els diferents grups tenien molts pocs contactes entre ells. D'una banda, perquè la situació de vigilància policial i l'actuació del SEU no ho permetia. I de l'altra, per diferències ideològiques o pel caràcter que es donava a la organització. Per exemple, les relacions entre el FUC, que fou, des d'un punt de vista cronològic, la primera organització exclusivament estudiantil que actuà a la Universitat de Barcelona, i el Front Nacional de Catalunya (FNC), foren escasses, perquè "el FUC estava integrat per gent de tendència més moderada, alguns d'ells vinculats a la Unió Democràtica de Catalunya, per aquest motiu no acceptà les propostes d'integració a la secció universitària del Front, ja que aquesta estava vinculada a una organització política que duia una línia molt activista" (Diaz Esculies, 1983:97).

El FNC fou creat el 1940 per membres provinents de "Nosaltres Sols", "Estat Català" i del Partit Nacionalista, amb un clar intent d'aglutinar tota la resistència catalana al franquisme, més des del punt de vista polític que no cultural (19). La secció universitària del FNC fou creada el 1944-1945. Les activitats d'aquest grup no anaren destinades a la formació política i cultural dels seus membres, sinó a la col·locació de banderes, les pintades a llocs visibles i el llençament de pasquins i

octavilles entre els estudiants. Els membres del FNC rebien, fins i tot, instrucció militar i alguns d'ells foren morts o detinguts en accions policials. El FNC editava, clandestinament, una revista anomenada **Opinions**.

Hi hagué dos altres grups amb poca presència real a la Universitat. Un fou l'Acció Universitària d'Estat Català, que publicà un full imprès per les dues cares i escrit a màquina, que duia el títol, dibuixat a mà, de **Torxa**. Aquest full sortí els mesos de maig i juny de 1945, amb pobresa de mitjans. La publicació plantejava la independència de Catalunya, atacava la Lliga i donava poques informacions sobre la condició dels estudiants. A més, a **Torxa** hom hi podia trobar "frases cèlebres de Cató", i "els xiulets del Gregal", unes breus notícies o comentaris en contra dels falangistes de l'estil "*On són els milers d'estudiants que marxarien a defensar Berlín, camarada Arrese?*".

Entre 1946 i 1947 sortiren vint números de **Redreçament**, **Organ del Bloc Escolar Nacionalista**. La difusió de la publicació fou molt escassa i n'eren els responsables Josep Pereña, Ballester Nolla i Joan Grasses (Colomer, 1978 a:64). Aquests ressuscitaren les sigles BEN, nom d'una organització que actuà dins del FNEC durant la guerra civil. A **Redreçament**, hi sortien articles sense signar de temes diversos com: l'edició de llibres a Catalunya; notícies de vagues d'obriers; la política del pa; el relaxament de la censura; la mort de catalans il·lustres; la premsa clandestina; les ràtzies de la policia contra els resistents, etc. Com totes les revistes de l'època, era pobra en mitjans i el paper era molt dolent.

Aquests dos grups, però, no foren gaire significatius dins de la Universitat de Barcelona. De tota manera, tots els membres d'aquestes

formacions s'aplegaren per reconstituir la Federació Nacional d'Estudiants Catalans (FNEC), l'abril de 1946, o sia, dos mesos després dels greus esdeveniments ja explicats. Es féu un "manifest fundacional", on s'exposava la *"voluntat d'empalmar i de continuar amb la història anterior del nostre país i amb les seves institucions"* (Colomer, 1978 a:70). Bàsicament, la FNEC serví de contacte entre estudiants de tots els grups de Catalunya, i també d'Espanya i de països europeus. Participaren en congressos i mantingueren contactes amb la FNEC reconstituïda a França.

Davant de la manca de mitjans de la Universitat, de la incapacitat docent de molts professors, de la inseguretats d'anar a classe per causa de les accions del SEU i de la negació sistemàtica de la personalitat pròpia del país, no es d'estranyar que els estudiants que tenien interès per a aprendre s'adrecessin a altres vies de coneixement, legals o clandestines, que s'oferien als anys quaranta. Es a dir, el grup cultural **Miramar**, l'Institut d'Estudis Catalans i els Instituts Francès i Britànic de Barcelona. L'altra via d'escapatòria possible fou la publicació de revistes universitàries de caire cultural i de les **Antologies Poètiques Universitàries**, manera de demostrar els propis coneixements i inquietuds culturals. Finalment, altres formes foren algunes reunions d'estudiants commemorant actes importants, que es feien en privat i semiclandestinament.

b) L'Institut d'Estudis Catalans.

L'Institut d'Estudis Catalans fou fundat el 18 de juny de 1907 per Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, amb la funció de conrear "*la superior investigació científica principalment de tots els elements de la cultura catalana*" (Coll a AA.DD., 1981:45). Per a dur a terme aquesta tasca es constituí un equip de vuit persones sota la presidència de l'historiador Antoni Rubió i Lluch, que foren: Guillem M. Brocà, Pere Corominas, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Miret i Sans, Miquel dels Sants Oliver, Josep Puig i Cadafalch i Josep Pijoan, que fou el primer secretari. La majoria eren historiadors, i per això, quan l'IEC amplià el camp d'acció "*aquest nucli inicial esdevindria gairebé sense alteració, la seva secció Història Arqueològica*" (Coll a AA.DD., 1981:45).

La primera seu de l'IEC fou el mateix Palau de la Generalitat, on ocuparen les dependències que eren del fiscal de l'Audiència, a partir del moment que aquest es traslladà al nou Palau de Justícia. L'IEC començà a treballar immediatament i així les seves publicacions científiques veieren aviat la llum: els anuals -dividits en quatre seccions: Arqueològica, Històrica, Jurídica i Literària-; els fascicles de "Les pintures murals catalanes" de Josep Pijoan; els volums de "Les monedes catalanes" de Joaquim Bonet i Sisó i els dels "Documents per l'Història de la Cultura Mig-eval" de Rubió i Lluch.

El 1911 foren creades la Secció de Ciències (20) i la de Filologia (21). Això comportà la decisió que la presidència de tot l'IEC fos correlativa en torns quadrimestrals dels presidents de les tres

seccions. També es creà una Secretaria General que fou ocupada per Eugeni d'Ors. Cadascuna de les seccions anà creant les seves pròpies publicacions i edità llibres. La Secció Filològica suposà el retorn a Catalunya de Pompeu Fabra, qui es trobava a Bilbao ocupant la càtedra de Química de l'Escola d'Enginyers. Fabra, des de l'IEC, es posà a treballar en les "Normes Ortogràfiques", que tan fonamentals foren per a la recuperació i el manteniment de la llengua catalana; en el **Diccionari Ortogràfic** i en la **Gramàtica Catalana**.

L'activitat creixent de l'IEC i la col.laboració i la incorporació constants de noves persones motivaren la creació de les societats filials (22) i dels serveis i laboratoris (23). El 1914 s'encetà la Biblioteca de Catalunya, que fou dirigida per Jordi Rubió i Balaguer i oberta a tots els estudiosos. El 1915 es crearen els premis i concursos, destinats a potenciar la tasca investigadora de persones individuals i al foment dels arxius i dels museus dels Països Catalans.

L'IEC mantingué una estreta relació amb les institucions d'alta cultura de les nacions europees. Així s'assegurà la col.laboració dels erudits estrangers i també dels espanyols. El 1916 creà una categoria especial de membre de l'IEC per a les personalitats de fora de l'àrea catalana (24), que eren convidades a venir a Barcelona i a impartir cursos monogràfics. El 1922, l'IEC entrà a formar part de la "Unió Acadèmica Internacional".

La Dictadura de Primo de Rivera, amb la supressió de la Mancomunitat, deixà l'IEC sense suport polític ni econòmic. Els diners els obtingué, durant aquests anys, dels mecenes privats, entre els quals destacaren els de Francesc Cambó i Rafael Patxot (25). Això els

permeté de seguir publicant obres tan bàsiques com *Cròniques Catalanes i Catalunya Carolíngia*.

El 1930, en acabar-se la dictadura, l'IEC i la Biblioteca de Catalunya es traslladaren a l'edifici de l'Hospital de la Santa Creu i de la Casa de la Convalescència. La inauguració oficial es feu el 30 de Març de 1931, amb la presència dels representants de l'Ajuntament de Barcelona, que cedia els locals, i de la Diputació, que es comprometia a contribuir en les despeses d'instal·lació. En proclamar-se la Generalitat de Catalunya, aquesta s'ocupà de les obligacions contretes per la Diputació de Barcelona i amplia les dotacions, respectant el caràcter d'independència política i científica de què gaudia l'IEC.

L'Institut seguí treballant a bon ritme fins a l'esclat de la guerra civil. En són una prova el manteniment del cartell de premis, la festa anual el dia de Sant Jordi i la publicació d'obres diverses provinents de les tres seccions i les diferents societats filials. Cal destacar la primera edició, el 1932, del *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra. La guerra els provocà molts problemes. Alguns dels seus membres s'exiliaren, com Puig i Cadafalch o Valls i Taberner. D'altres, ja grans, com Rubió i LLuch, moriren durant la guerra. D'altres, abandonaren la ciència per ocupar càrrecs polítics, com Serra Hunter, Pere Coromines, Bosch Gimpera o Nicolau d'Olwer. Pitjor, però, resultà per a l'IEC el final de la guerra, perquè la majoria dels seus erudits marxaren a l'exili al costat de la resta dels cervells del país.

Així, l'IEC, que havia estat concebut com "*un òrgan permanent d'acció i de producció*" (Alós, 1978:39) fou suprimit a la postguerra pel règim franquista, dins de l'estratègia d'anorrear la cultura catalana. L'institució que "*havia de fixar noves directrius a l'alta cultura,*

recollir i coordinar esforços dispersos, dotar el país d'eines de treball que li permetessin dialogar amb els primers centres científics del món" (Alós, 1978:39), es trobà esborrat del mapa cultural català i substituït per un fantasmagòric "Instituto Español de Estudios Mediterráneos".

La Diputació Provincial de Barcelona incautà els locals de l'IEC i de la Biblioteca de Catalunya. Aquesta es convertí en la "Biblioteca Central" el 13 de febrer de 1940, després d'haver eliminat dels seus fons tots els llibres subversius, rojos, separatistes i anticlericals, com havia estat el cas de la biblioteca de l'Ateneu de Barcelona. La Biblioteca Central i els locals de l'IEC foren la base del nou "Instituto", al qual la Diputació dotà, a més a més, amb un milió de pessetes. Aquest Instituto, inspirat pel governador civil de Barcelona, Wenceslao González Oliveros, havia de "regenerar y superar la institución catalana, para ser el crisol ardiente de una nueva españolización de todo lo nacional" (Gabancho, 1976:79). L'Instituto, del qual no es coneixen produccions científiques i que resultà un fracàs, havia de ser, en definitiva, "una entidad al servicio de la Nueva España y del Nuevo Estado" (Gabancho, 1976:79).

L'ensanyament en contra de l'IEC, el que representava i les seves possessions, materials i intel·lectuals, fou dur i calculat. El material científic -com el fitxer lexicogràfic- romangué a la Casa de la Caritat, i Felip Mateu i Llopis, director de la Biblioteca Central, impedí la recuperació del material, esdevenint un col·laborador en la tasca de destrucció que emprengué el règim franquista. L'opinió que tenien de l'IEC els vencedors es féu palesa en l'article de Luis de Galinsoga a *Heraldo de Aragon*, el 19 de febrer de 1939, on assegurava:

"El Centro de Estudios Catalanes, cuya obra nefasta y traidora urge arrasar, fue el encargado de manufacturar con avisado ingenio de mercachifle que asegura mercado a su producto, la "tradición catalanista" desgajada de la tradición hispánica" (citat a Gabancho, 1976:79).

Aquesta és una petita mostra que els vencedors no només no comprenien el catalanisme polític, sinó que també rebutjaven les manifestacions culturals catalanes, tant populars com de les élites culturals. L'IEC recuperà el català com a llengua científica, i potencià que en aquest idioma es fessin conferències, s'impartissin cursos, se celebressin sessions acadèmiques, es premiessin obres erudites i, en definitiva, es fes ciència en català.

Els vencedors de la guerra destrossaren físicament l'IEC, però no aconseguiren de sotmetre'n l'esperit, tot i que durant la postguerra hagué d'actuar a la clandestinitat, amb les forces molt minvades i amb la majoria dels antics membres exiliats o morts. Una nova generació, però, s'incorporà a la tasca de l'Institut, d'acord amb la idea que, anys abans, havia expressat Rubió i Lluch:

"Tota llengua que només sigui conreada literàriament esdevé un dialecte artificial i acadèmic que a la llarga ha de desaparèixer. Si ha de viure, cal que es trenpi i s'enrobusteixi amb tots els vocabularis tècnics; que bategui, en una paraula, amb el ritme harmoniós i total de la ciència i de la vida" (Triadú, 1981:36).

Per això, en la represa de l'IEC, a més de la recerca, fou important tornar a ensenyar en català i sobre Catalunya a les noves generacions.

-La postguerra-

L'Institut, tot i el seu caràcter científic i acadèmic, esdevingué, durant la postguerra i per causes alienes a la seva voluntat, un símbol

cultural i polític de la resistència, perquè actuà durant molts anys a la clandestinitat i perquè resultà un punt de trobada entre la vella generació i el jovent que s'estava formant sota el franquisme.

L'Institut tornà a posar-se en marxa arran de les converses entre Ramon Aramon i Miquel Coll i Alentorn, que s'encetaren el dilluns de Pasqua de 1940 quan es trobaven a la llibreria del Foment de Pietat "i van comunicar-se llurs preocupacions per la sort de la cultura catalana i especialment per l'alta cultura, tan difícil de reprendre si se'n trencava la tradició" (Coll a AA.DD., 1981:62). Quan el 1942 tornà de l'exili Josep Puig i Cadafalch, l'anaren a veure i aquell els donà ànims per a tirar-lo endavant durant la sessió commemorativa del Centenari de "Lo Gayter del Llobregat".

L'IEC, però, era delmat perquè els seus membres eren morts o exiliats, i així, una de les primeres tasques fou refer els quadres de la institució:

"La primera tasca de Puig i Cadafalch, d'acord amb els antics membres d'ací i amb els de fóra, fou de refer els quadres de la institució. El 1942 foren nomenats set nous membres numeraris, dos el 1943, un el 1944 (...). D'altra banda, en ésser necessaris per a la tasca a dur a terme, van ésser designats membres adjunts, que suplien l'absència o la impossibilitat d'alguns membres numeraris" (Aramon a Manent, 1978:25) (26).

Els presidents de les seccions foren Puig i Cadafalch a la Històrico-Arqueològica; Eduard Fontseré a la de Ciències, i quan Riba tornà de l'exili exercí de president en funcions, en absència de Pompeu Fabra, de la secció Filològica. Ramon Aramon fou nomenat secretari general i, de fet, fou un dels qui estigué al peu del canó durant tota la clandestinitat: "El valor que jo li atribueixo a l'Aramon es que va aguantar, féu continuar l'IEC, perquè sinó els altres savis no s'haurien reunit i ell els va fer reunir" (Entrev. Benet).

Moltes de les reunions de les seccions i de les sessions de treball es feien a can Puig i Cadafalch "que imposava respecte fins i tot a la policia, perquè es presentava a Jefatura cridant i dient "aquíestic jo". A més hi havia tot el seu prestigi internacional i això imposava als policies" (Entrev. Martí). La policia, però, els molestava igualment. L'Institut actuava a la clandestinitat però tampoc no s'amagava de les seves activitats. L'IEC era una institució d'alta cultura acadèmica i a les autoritats, tot i que oficialment no li reconeguessin aquest caràcter, els semblava que no podien ser ni gaire perillosos ni subversius, precisament perquè eren molt elitistes i el que feien tenia un ínfim ressò popular.

"Ens feien més aviat una petita guerra de nervis. Els agents ens venien a veure o ens cridaven a declarar a Jefatura per qualsevol fotesa. Sense violència, sempre correctament, s'interessaven per segon cognom d'un membre de l'Institut, preguntaven qui havia inspirat a un destacat estudiós estranger el seu discurs en la sessió de clausura del Congrés Internacional de Lingüística Romànica tingut a Barcelona, volien saber per què l'Acadèmia de Ciències de Moscou ens proposava un intercanvi de publicacions (...). (Aramon a Manent, 1978:26) (27).

Però la vida a la postguerra fou dura per a L'Institut. Privat de locals, de patrimoni i de diners, l'Institut hagué de subsistir com li fou possible. Comptà amb el suport econòmic de mecenes com Fèlix Millet, que canalitzava les subvencions a través de la Benèfica Minerva, i de moltes altres persones que o bé donaven diners -com l'editor Janés o Milà i Camps- o bé deixaven llurs cases, despatxos o botigues per a fer-hi reunions, classes, festes o actes acadèmics.

-Les festes-

Les festes anuals de l'IEC tenien lloc el dia de Sant Jordi. Se celebraren, fins a la seva mort, a can Puig i Cadafalch. Durant els anys

de la clandestinitat no hi hagué un president de l'Institut, càrrec que era rotatori cada quatre mesos per als presidents de les tres seccions. De tota manera, Puig i Cadafalch, per la seva edat, pel prestigi científic i pel fet d' haver estat president de la Mancomunitat, era una mena de patriarca i una figura molt respectada dins de l'IEC. Es procurava que les festes fossin solemnes. Es demanava etiqueta o vestit fosc als convidats, es feien discursos, l'afluència de persones era notable i es lliuraven els premis convocats per la institució.

La primera festa es va fer l'any 1944 (28) i el 1946 es féu la primera convocatòria del cartell de premis, que foren entregats el 1947. El nombre de premis augmentà amb els anys, a mesura que els particulars els dotaven econòmicament o que l'Institut pogué recuperar els diners que tenia dipositats i congelats als bancs de Barcelona i dels quals s'intentaren apropiar, sense aconseguir-ho, la delegació a Barcelona del Consejo Superior de Investigaciones Científicas i l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos.

Les festes foren sempre molt concorregudes i hi eren convidats els membres de les seccions i de les filials, els amics i protectors, l'abat Escarré, els directors dels Instituts Francès i Britànic, els cònsols generals de França i de Gran Bretanya, "*i qualsevol personalitat forastera amiga de Catalunya que en aquell moment es trobés entre nosaltres*" (Coll a AA.DD., 1981:65). Les festes de l'IEC eren una cita obligada per als membres de la resistència cultural i servien per a establir contactes, fer projectes de futur, conèixer les obres d'uns i d'altres, comentar els darrers rumors sobre la situació política, etc. A partir de 1954 les festes es farien a casa d'altres persones, com Joan Botey i Lluís Bonet i Garí.

-L'Administració-

Quan l'IEC reprengué la tasca el 1942-43 no posseïa ni local ni personal. Així fou com Ramon Aramon, nomenat secretari general, es posà en contacte amb algunes bibliotecàries per tal que buidessin algunes revistes. El 1943 proposà a M. Montserrat Martí, Hortènsia Corominas, Josep Miracle i Ricard Albert que treballessin per a l'Institut, però advertint-los que "*no deixeu res del que tingueu entre mans perquè no sé segur si us podré pagar cada mes*" (Boix, 1981:27). Primer treballaren a la biblioteca de l'Ateneu de Barcelona, del qual conservaren un excel·lent record, tot i tenir les juntes nomenades a dit. El 1945 l'Institut llogà una habitació al pis de l'Editorial Pedagògica, a la Gran Via 600, i hi instal·laren els arxius i l'administració.

També pogueren ampliar el nombre de persones que hi treballaven i així s'hi incorporaren Eduard Artells, Maria Riera Llorca i en Jordi Carbonell com a secretari-redactor. A partir de 1947 reprengueren l'edició de llibres, sense passar-los per la censura prèvia, perquè les obres de les corporacions acadèmiques no s'hi havien de sotmetre. Aquesta actitud els feu topar, però, amb el Departament de Premsa i Propaganda que volia que els llibres passessin censura. L'Aramon s'entrevistà amb José Pardo i finalment se sortiren amb la seva (Manent, 1978:20-21).

D'aquesta manera veieren la llum: **Diplomatari de l'Orient Català** de Rubió i Lluch; i la **Histopatologia...** de Duran i Jordà. Continuaren els volums d'**Estudis Romànics**, **Catalunya Carolíngia**, **Pere el Gran** i el 1952 i 1953 sortiren els **Anuaris** de l'IEC, en un esforç per a normalitzar la precària situació del centre. La represa de les publicacions fou molt important des de dos punts de vista:

* sortien al mercat obres científiques en català en uns anys on l'edició de llibres en català era extraordinàriament difícil.

* permeteren el restabliment d'intercanvis de publicacions amb acadèmies i universitats estrangeres. D'aquesta manera, en uns anys d'obscurantisme intel·lectual, els membres de l'Institut podien posar-se una mica al corrent de les investigacions que es duïen a terme a Europa i Amèrica. Aquesta represa de contactes possibilitaria que alguns dels membres de l'Institut, com Aramon, anessin a l'estranger per assistir a congressos i reunions acadèmiques, i de passada contactessin amb els antics membres de l'Institut exiliats des de la guerra.

Durant els anys que abasta aquesta recerca es crearen també dues noves societats filials: -la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials; i -la Societat Catalana d'Estudis Històrics, amb tres parts, Història, Llengua i Literatura, i Art i Arqueologia.

-Els Estudis Universitaris Catalans-

El mateix 1942 reprengheren els Estudis Universitaris Catalans, cursos donats per intel·lectuals que havien estat, en molts dels casos, expulsats de la nova Universitat franquista. Als Estudis, s'hi donaven classes de llengua, història, dret, art, economia, arqueologia, etc. de Catalunya principalment, intentant suplir aquells ensenyaments que havien estat suprimits de la universitat. Les classes eren fetes a domicilis particulars. Jordi Rubió ensenyava literatura a casa seva i Aramon feia llengua catalana al despatx dels advocats Serrahima. Ferran Soldevila explicà història en tornar de l'exili. També explicava història de Catalunya Miquel Coll i Alentorn. Borrell i Macià

s'encarregà de les classes de Dret Civil. Pere Bohigas va fer paleografia i Salvador Millet i Bel, economia.

Els estudiants, i a vegades gent més gran, que hi anaven, també acudien a la Universitat, o es trobaven a Miramar, a les sessions d'**Amics de la Poesia** o a les redaccions de les revistes culturals i/o universitàries clandestines. Entre d'altres, s'hi trobaven: Joan Ainaud, F.P. Verrié, Badia i Margarit, Miquel Tarradell, Palau i Fabre, Josep Romeu, Joan Mercader, Jordi Carbonell.

Els EUC foren una mena de laboratori. Un lloc per a inculcar un altre esperit sobre el que era la cultura i el país als joves. Els mestres podien ser millors o pitjors, cosa que no només depenia d'ells, sinó també de les condicions ambientals i conjunturals en què es feien les classes, però els Estudis foren un lloc important de trobada i provocaren en els estudiants la sensació que feien alguna cosa que no només era per a ells, sinó també a favor de la comunitat. Els Estudis foren una manera de connectar amb el passat més profitós, lliure i cultivat del país, i per a aquella gent jove a qui el nou règim destruïa tots els símbols i signes d'identificació amb la pàtria, era molt important de tenir uns elements que els permetessin de connectar amb el seu passat i el de la comunitat en la qual vivien.

La història de l'IEC varià a partir de 1961, amb la creació d'Omnium Cultural. L'Omnium, instal·lat al Palau Dalmases, deixà unes sales per a desenvolupar les activitats de l'Institut. S'hi aplegaren els llibres, s'hi celebraren les festes anuals i s'hi feien les reunions de les seccions, que fins llavors havien estat convocades a domicilis privats. L'Omnium també dotà un premi de l'Institut. A finals dels anys seixanta

també foren modificades algunes de les normes de funcionament de l'Institut, com la tria del seu president. Però tot això formaria part d'un altra estudi.

L'Institut constituí, doncs, un símbol cultural de la resistència. Un centre d'élite, acadèmic, d'alta cultura, que defensava la cultura catalana, el seu esperit i la seva llengua, guiat per la idea de Prat de la Riba, segons la qual *"l'afirmació de la llengua catalana no serà definitiva sinó quan en ella hauran parlat a tot el món culte matemàtics, històlegs, psicòlegs, investigadors de la química, dels astres o de les condicions biològiques del fons del mar"* (Manent, 1978:30).

L'esperit de l'Institut no s'hauria mantingut, a més, sense l'activitat constant d'algunes persones com el Dr. Jordi Rubió i Balaguer, el filòleg Ramon Aramon i la bibliotecària M. Montserrat Martí.

-Jordi Rubió i Balaguer-

Fill d'Antoni Rubió i Lluch, que fou el primer president de l'Institut d'Estudis Catalans, i net de Joaquim Rubió i Ors, patriarca de la Renaixença, Jordi Rubió visqué tota la vida voltat de l'erudició i la ciència. Nasqué a Barcelona el 1887 i morí el 1982, esdevenint president de l'Institut el 1969, quan aquesta institució fou més tolerada oficialment i aixoplugada al Palau Dalmaes per Omnium Cultural.

Jordi Rubió estudià Filosofia i Lletres i Dret a la Universitat de Barcelona i als Estudis Universitaris Catalans amb el seu pare, al qual succeí en les tasques docents. Viatjà a Alemanya per a conèixer el funcionament de les biblioteques i perfeccionar els estudis de Literatura i fou lector de català i de castellà a la Universitat d'Hamburg en el període de 1912-1913. Al seu retorn a Catalunya, i gràcies als seus coneixements de bibliografia i de gestió de biblioteques fou nomenat primer director de la tot just creada Biblioteca de Catalunya, depenent de l'IEC. En fou el director des del 1914 fins el 1939, en què Josep M. Milà i Camps, president de la Diputació de Barcelona, i amic seu, li digué "*-mira, Jordi, és millor que ara no tornis a la Biblioteca, ja t'avisarem... I encara és hora que el destitueixin formalment*" (Rubió i Lois, 1987:3). De fet, Rubió escriví una instància de reposició en el seu càrrec que no li fou contestada. Quan tornaren a obrir la biblioteca, ja com a Central, només pogué anar-hi com a simple lector.

Fou professor i director de l'Escola de Bibliotecàries de la Mancomunitat, que actualment porta el seu nom. Per a ell, un bibliotecari no només havia de conservar els llibres, sinó que la seva tasca era molt més àmplia:

"El bibliotecari ha de tenir, és cert, coneixements humanistes i de la història del llibre i biblioteques, però a més ha de saber moure's dins del món de la moderna producció bibliogràfica, ha de conèixer quines són les obres que valen o no. Ha de saber organitzar els llibres a ell confiats, ja que no és bo que cada bibliotecari obri al seu albir, sinó que ha d'obrar segons les necessitats del temps. I això forma un conjunt de regles, codificades, ja que s'han d'estudiar teòricament i pràctica" (Rubió i Lois, 1987:2).

Les bibliotecàries el recordaven com un director "*meravellosament exigent: volia marcar el caràcter de les noies i evidentment ho*

aconseguia" (Boix,1981:26). Examinà a les últimes promocions de les quals fou director sota la remor de les bombes de la guerra. Moltes bibliotecàries, influïdes pel seu mestratge i per la dels altres professors de l'escola esdevingueren durant la postguerra, com el mateix Rubió, membres actius de la resistència cultural.

Rubió també fou professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, on formà noves generacions en el camp literari i bibliològic. Durant la guerra menà una activitat incansable, sobre tot en el camp docent, des de l'Escola de Bibliotecàries i en la salvaguarda del patrimoni bibliotecari del país, ajudat per moltes de les seves deixebles. Rubió ajudà a conservar biblioteques particulars importants, com la de Puig i Cadafalch i la d'Higini Anglès, que foren traslladades a la Biblioteca de Catalunya. La seva obsessió per les biblioteques era motivada perquè pensava que *"sigui quin sigui el final, la continuïtat depèn del fet que quan acabi la divisió del país, aquest complex bibliotecari tingui la forma definitiva que el faci perdurable"* (Rubió i Lois,1987:2).

Morta la seva dona abans de la guerra, amb un fill al Front i els altres dos vivint a Sant Boi, Rubió es negà a abandonar Catalunya amb els altres intel.lectuals, per por del que pogués passar-li a la Biblioteca de Catalunya si no hi havia ningú. Passà la nit del 25 al 26 de gener a la biblioteca endreçant papers i es negà a entregar-ne les claus fins que no hi anés una autoritat responsable. L'autoritat fou un andalús, comissari de biblioteques del Govern de Burgos, qui lloà la tasca feta per Rubió.

Però no tornà a ser-ne el director, i fou expulsat de la Universitat, de l'Escola de Bibliotecàries. Per a ell començà la dura postguerra, igual que per a la "seva" biblioteca, que fou degudament

expurgada de les obres "malsanes" i rebatejada sota el nom de "Central". Aquesta no tingué, durant el franquisme, cap vinculació amb l'IEC. Continuada tenint subvencions de la Diputació de Barcelona i rebé donatius bibliogràfics de Santiago Espona, Manuel Perdígó, Hermenegild Miralles i Joan Antoni Samaranch. En canvi, la compra d'obres modernes de caire científic i literari fou molt fluixa, cosa que provocà un endarreriment i una baixa en la qualitat científica de la biblioteca.

Rubió, el 1939 tenia més de cinquanta anys. Era un erudit sense feina. La subsistència fou possible gràcies al treball realitzat a l'Editorial Salvat a partir del mes de Desembre de 1939 perquè *"el vell Santiago Salvat em va dir que anés a dirigir l'Enciclopèdia"* (Rubió a Porcel, 1969:36). Hi dirigí la Gran Enciclopedia Salvat fins el 1967. Rubió era un humanista, un home de saber enciclopèdic que emprengué treballs interdisciplinaris, a més dels específics sobre història de la literatura catalana, que era la seva gran especialitat. Gràcies a la seva fortalesa física i longevitat pogué dur a bon terme molts treballs d'investigació a casa seva i pogué contribuir a la represa cultural.

El doctor Rubió mantingué els contactes amb els antics deixebles de la UAB i de l'Escola de Bibliotecàries i n'adquirí d'altres en reprendre, el 1942, les classes d'història de la literatura als Estudis Universitaris Catalans. Feia les classes al menjador de casa seva fins que *"al setanta anys vaig plegar, perquè els vells han d'estar a casa. Vulgues o no, penses distint dels nois. Als joves no se'ls ha de posar en el compromís d'haver-te de respectar pel que has significat i per la simpatia que puguis inspirar. Han de "creure" en tú, o ho has de deixar córrer"* (Rubió a Porcel, 1969:35).

Durant la postguerra fou un dels patricis més respectats pels resistents. Se li demanava consell i era present a bona part de les activitats culturals que es feien: festes de l'IEC, al qual ajudà a mantenir-se en l'època d'esfondrament; reunions poètiques i musicals; conferències per a **Miramar**; vinculació amb el monestir de Montserrat, tot i que es definia com a "*pobre cultivador dels déus i poc freqüent*" (Porcel, 1969:38), etc. També li tocà de patir la repressió d'aquells anys i no només perquè fos foragitat dels seus llocs de treball, sinó perquè el seu fill Jordi Rubió i Lois fou un dels estudiants apallissats pels seuistes per causa de pertànyer a una família catalanista reconeguda. L'activitat de resistent cultural al règim, la menà tota la vida, i en fou una prova la seva participació a l'Assemblea dels Caputxins de Sarrià el 1966, quan tenia vuitanta anys.

Fou un home ferm en les conviccions i en el treball. Dugué una vida força retirada sabent "*transformar les decisions personals en d'altres de col·lectives i, a la vegada, la soledat en denúncia d'un present ombrívol, i en esperança d'un futur més confortable*" (Molas a AA.DD., 1967 b:25). Patí la soledat científica perquè no tenia tribunes des d'on expressar-se i donar a conèixer les seves recerques. Les existents eren reduïdes i clandestines, i tot i així escriví molt, essent qualificada la tasca com "*d'una gran obra dispersa*".

Ultra els innombrables articles i ressenyes per a revistes científiques, tant de l'IEC com estrangeres, hi ha els llibres, molts dels quals han restat inèdits. Abans de la guerra havia publicat amb el seu pare dos volums de **Documents per la història de la cultura catalana mig-eval** i estudià Raimon Llull, Bernat Desclot, la Crònica de Jaume I en diverses obres. Hom pot remarcar també els capítols sobre literatura

catalana apareguts a la *Historia general de las literaturas hispánicas*, dirigida per Guillem Díaz-Plaja (1950-1958); el llibre de bibliòfil *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, aparegut el 1948 i reeditat el 1979; la *Vida española en la época gótica* de 1943; i el monumental *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I. Preliminares (1289-1451)*, entre d'altres.

Els estudis de literatura catalana de Rubió són imprescindibles encara ara i ha fet "una gran quantitat de monografies concretes -de vegades llibres sencers- que abracen totes les èpoques de la literatura catalana" (Massot, 1987:3). Algunes de les seves obres foren escrites i publicades en castellà. En els anys de la clandestinitat, on una de les consignes era "salvar els mots", el mestre Rubió no va creure mai "faltar al meu catalanisme pel fet d'escriure en castellà" (Porcel, 1969:34). Però per a ell, escriure l'espanyol i sotmetre's als vencedors eren dues coses ben diferents: "Hem de servir la nostra dignitat i els nostres drets, perquè una cosa és la convivència cultural i una altra la pròpia personalitat. No tinc por per al nostre esperit" (Porcel, 1969:34).

Rubió fou un cas clar de lleialtat al país durant la postguerra. Creia que la supervivència de Catalunya no s'obtidria només amb la llengua. Era partidari de conèixer-ne tantes com es pogués i ell era un políglota. Tampoc no reduïa la cultura catalana a la llengua catalana, sinó que pensava que "cultura catalana ha estat i és tota manifestació escrita del nostre temperament i del nostre esperit", i recordava quants grans autors catalans de tots els temps havien escirt les seves obres en altres llengües: Llull i Luis Vives en part o tota en llatí, Piferrer en castellà, etc.

El doctor Rubió escrivia tan bé en català com en castellà i era un defensor convençut de la pròpia llengua -*"no hem de perdre la fe en la llengua, no hem de cedir ni una passa, hem de lluitar sense por per la llengua catalana"* (Porcel, 1969:33)-. Alhora, però, era perfectament capaç de comprendre que hi hagués persones que, per causa de les circumstàncies, es veiessin obligades a emprar l'espanyol. Així no rebutjava ningú pel que feia o escrivia. La seva opinió era que *"el qui escriu amb esperit català, des d'una posició catalana, recolzat en la societat i la cultura catalanes, aquest fa literatura i cultura catalanes tant si escriu en català com en castellà"* (Porcel, 1969:34). Però aquesta idea no fou compartida, ni de bon tros, en els anys més durs del franquisme, pels seus companys resistents. I és que Rubió equiparava els escriptors amb els professors o els comerciants i creia que, si estaven obligats per la realitat històrica a fer una cosa, encara que no els agradés, no tenien més remei que assumir-ho.

La personalitat i l'obra de Jordi Rubió foren públicament reconegudes, gràcies a la llarga vida del patriarca. Això li permeté de rebre el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes i la Medalla d'Or de la Generalitat i un emotiu homenatge dels estudiants de la Universitat de Barcelona a la Facultat de Dret al mestre que no havien pogut tenir, quan aquest complí els vuitanta anys. L'acte se celebrà el 3 de març de 1967 i es convertí en un homenatge a la Universitat Autònoma de Barcelona i a tots els professors que n'havien estat expulsats després de la guerra. L'acte fou brillant, concorregut i emotiu, i provocà gravíssimes conseqüències com a resultat de l'actuació de la policia, que detingué estudiants i personalitats intel·lectuals catalanes i els propis fills del Dr. Rubió. Un dels resultats fou la mort del degà del

Col·legi d'Advocats de Barcelona, Frederic Roda Ventura. Fins i tot la premsa estrangera se'n va fer ressò (30).

La semblança de Jordi Rubió pot ben bé acabar-se amb les paraules de Joaquim Molas: "Ha treballat (...) per uns imperatius morals, i, en el fons, no ha estat sinó un home de fe que ha buscat de compartir aquesta fe amb els homes que, com ell, formen part d'una terra determinada i lluiten per una cultura determinada" (Molas a AA.DD, 1967 b:25).

-Ramon Aramon i Serra-

Nat el mateix any de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, el 8 de desembre de 1907, Ramon Aramon esdevingué secretari de l'IEC a la mort de Ramon d'Alòs Moner. Aramon estudià a l'Institut General Técnico de Barcelona i al darrer any de batxillerat descobrí els Estudis Universitaris, on estudià amb Rubió i Lluch i el seu fill Jordi, amb Ferran Valls i Taberner i amb Francesc Martorell i Trabat. Després entrà a la Universitat de Barcelona i es doctorà a Madrid el 1930. Anà també a Alemanya per completar els estudis literaris i lingüístics. Al seu retorn, el 1934, treballà com a ajudant de Pompeu Fabra a la UAB i passà a les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, on es feia el Diccionari. Aquesta tasca l'alternà amb les classes a l'Institut-Escola.

Durant la guerra intentà salvar biblioteques particulars en perill sota la direcció de Jordi Rubió i passà moltes temporades als hospitals i sanatoris per causa de la tuberculosi. Quan la guerra acabà fou expulsat de tots els llocs on treballava: la UAB, l'Institut-Escola i l'IEC. A més hagué de restar un any al llit per causa de les seqüeles de la tuberculosi. La supervivència, en aquestes condicions, fou molt dura: ajut econòmic dels seus pares; traduccions nocturnes als vespres de llibres alemanys al castellà, publicats després amb pseudònim; classes de llatí en un col·legi de Sabadell...

El 1940, mentre reordenava els manuscrits de la Biblioteca Universitària que havien estat amagats durant la guerra per protegir-los de les bombes i dels incontrolats, establí contactes amb Josep Palau i Fabre i Miquel Dolç. Tots tres començaren a parlar de la represa de les activitats culturals i de trobar-se amb els antics companys que

quedaven a Catalunya. Ajudats per Maurici Serrahima i per Joan Llongueras, celebraren el centenari de la publicació dels poemes de Lo Gayter del Llobregat, l'any 1941, a can Bonet i Garí. A partir d'aquí, Palau i Fabre i Aramón, amb Rosa Leveroni, Serrahima, Coll i Alentorn i el joier Sunyer engegaren els **Amics de la Poesia**. I és que, com deia M. Montserrat Martí, "*L'Aramon, en Benet, en Serrahima i en Coll es troben a la base de la major part d'activitats que es feien en aquella època, en camps diferents però que tot sovint convergien*" (Entrev. Martí).

En aquesta sessió de "Lo Gayter del Llobregat", s'hi trobava Josep Puig i Cadafalch, qui acabava de tornar de l'exili. Hom pot dir que fou allà on prengué forma la idea de ressuscitar l'Institut d'Estudis Catalans i les seves activitats clandestinament. Aramon, als trenta-cinc anys, es convertí, el 1942, en el secretari general de l'IEC, abandonant la seva pròpia carrera universitària i d'investigació. Calia anar amb compte amb la policia; posar-se en contacte amb els savis; barallar-se amb la censura; preparar les reunions de les seccions; buscar les cases particulars on impartir les classes dels Estudis Universitaris Catalans; intentar descongelar els recursos posats als bancs de Barcelona; crear el cartell de premis i buscar qui els dotés... i, a més, ocupar-se de mantenir una família composta per la dona i quatre fills.

La feina de Ramon Aramon a l'Institut fou retribuïda gràcies als mecenes, però a causa de les circumstàncies de la postguerra hagué de renunciar a una carrera acadèmica que havia començat profitosament abans de la guerra. Tot i així, al llarg de la seva vida publicà quatre volums a la col·lecció "Els Nostres Clàssics", altres obres a la "Biblioteca Popular Barcino", i el **Cançoner dels Masdovelles** a les publicacions de la "Biblioteca de Catalunya". També edità estudis i articles a diverses

revistes científiques, com *Revista de Filologia Espanyola*, *Anuari de l'Oficina Romànica*, *Revista Portuguesa de Filologia*, *Filosofia y Letras*, *Zeitschrift für Romanischer Philologie*. Ell mateix dirigí *Estudis Romànics*, publicació de l'IEC represa a la clandestinitat, i s'ocupà de l'assessorament lèxic de la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

La seva obra personal es ressentí de les hores que havia de dedicar a les múltiples activitats de l'Institut i a la correcció i la revisió dels llibres d'altres investigadors: *"No es pot treballar, en veritat, per a un mateix i per al comú. I en un país en destret cultural com el nostre, l'opció no era dubtosa"* (Manent, 1978:29). Ell fou l'home fort de l'Institut a la clandestinitat. Menà els esforços a aconseguir que l'IEC fos, en la mesura que fos possible en temps adversos, el que Prat de la Riba volia : *"Una corporació acadèmica en la qual fossin investigats tots els elements de la cultura catalana, mitjançant comissions de treball, serveis, laboratoris, seminaris; una corporació acadèmica on la ciència sense pàtria fes conèixer el resultat de les seves investigacions en la nostra llengua"* (Manent, 1978:30).

Aramon, però, no es limità a treballar per a l'Institut. Des del punt de vista de la cultura resistent, donà cursos als *Estudis Universitaris Catalans*; va donar conferències a *Miramar*; participà activament en l'organització de les reunions dels *Amics de la Poesia*; estigué vinculat a *Montserrat* i a l'Església catalana; mantingué contactes amb els intel·lectuals exiliats, membres o no de l'IEC; acudia als actes organitzats pels Instituts estrangers de Barcelona. Des del punt de vista polític, fou un resistent al règim franquista amb les

armes de la cultura catalana i col.laborà amb els consolats francès i britànic proporcionant-los informació sobre el país. En definitiva, Aramon constituí un puntal de la resistència.

-Maria Montserrat Martí i Bas-

Nascuda a Barcelona el 1916, M. Montserrat Martí és de les persones presents a la majoria d'activitats culturals catalanistes de la postguerra. El seu nom potser no és citat com el dels grans intel·lectuals de l'època com Riba, Espriu, Rubió o Serrahima, però amb la seva feina callada i constant endegà moltes activitats importants. Al llarg de la seva joventut conegué els que després foren els seus companys de resistència.

Membre d'una família catalanista i cristiana, estudià el batxillerat a l'Institut-Escola i després passà a l'Escola de Bibliotecàries dirigida per Jordi Rubió. Hi tingué com a professors Carles Riba i Ferran Soldevila, homes als quals tornaria a trobar als actes clandestins de la postguerra. El 1932 ingressà al Bloc Escolar Nacionalista (BEN), vinculat a la Unió Democràtica de Catalunya.

En començar la guerra desplegà nombroses activitats: formà part del Comitè Catòlic d'Ajut a la població civil amb Maurici Serrahima; organitzà festes per als nens que quedaven a Barcelona; enviava paquets als soldats; mantingué contactes amb els catòlics bascos i acabà els estudis de bibliotecària. Féu les pràctiques en un hospital de sang i al Servei de Biblioteques al Front.

Quan la guerra finalitzà, tot el seu món es va desfer. Jordi Rubió fou expulsat de la Universitat i de l'Escola; les biblioteques foren tancades durant vuit mesos; molts amics i companys de partit s'exiliaren. Li tocà de fer el "Servicio Social" en un hospital de presoners i, fins l'any 1940, treballà a la biblioteca d'Ulldecona. El

1941 tornà a Barcelona, on compaginà tres tasques: a la biblioteca privada del milionari-mecenes Rafael Patxot "amb un fons impressionant d'incunables de matemàtica i d'astronomia i autèntics llibres de bibliòfil que havien estat traslladats als soterranis de la Biblioteca de Catalunya" (Boix, 1981:26), on estigué de 1941 a 1946; a la biblioteca de l'Orfeó Català i a la del Col·legi d'Arquitectes.

El 1943, a petició d'Aramon, començà a treballar per a l'IEC i al cap de poc "vaig plegar de totes les altres feines per a dedicar-m'hi completament. Les qüestions econòmiques, a l'Institut, eren magres, però no vaig deixar de cobrar mai" (Entrev. Martí). Dedicà a l'Institut tota la seva vida professional com a bibliotecària, secretària, administradora, noia d'encàrrecs... Per l'IEC se la jugà més d'una vegada, com el 1959, quan es prohibí de fer la Festa de Sant Jordi del centre a can Bonet i Garí i el policia Creix -"que era una mala bèstia, jo ja el coneixia perquè m'havia interrogat el 1952" (Entrev. Martí)- li demanà que li copiés la llista dels convidats a la festa, mentre s'emportava en Ramon Aramon cap a Jefatura:

"Total, que em vaig quedar sola i vaig pensar, "me la jugo" i només vaig escriure els noms dels membres de l'Institut, de catedràtics de la Universitat i de gent molt coneguda. Vaja, que d'una llista de tres cents jo vaig posar-n'hi una trentena. Quan en Creix va veure la llista sembla que li digué a l'Aramon: "su secretaria me ha hecho una lista muy corta y en can Bonet había muchas más sillas". I l'Aramon li digué que eren per la família Bonet, que quan hi anaven tots eren molts" (Entrev. Martí).

Estava fitxada per la policia per les seves activitats culturals i polítiques. Era membre del Front Universitari de Catalunya des del 1944 i formà part del Consell Directiu d'aquesta organització. Assistia a les reunions dels **Amics de la Poesia** i a les del grup **L'Estudi del carrer de Sant Pau**, i fou una de les fundadores del grup **Miramar**.

Vinculada al moviment catòlic, participà en la represa de la Lliga Espiritual de la Mare de Deu de Montserrat i en les Festes d'Entronització de la Verge, el 1947. En aquella data, s'ocupà d'apedaçar la monumental senyera que penjaria del "Gorro Frigi". Féu de secretària de Josep Pous i Pagés, president del Consell de Democràcia Catalana als anys quaranta, i reprengué els contactes que havia establert amb els catòlics bascos durant la guerra, servint d'enllaç amb els delegats del govern basc després de la IIª Guerra Mundial, quan semblava que hi hauria l'esfondrament del règim franquista. A finals dels anys cinquanta participà en la creació de la revista *Serra d'Or* i en les campanyes populars de la "P" (rotesta) i contra el director de *La Vanguardia*, Luis de Galinsoga.

M. Montserrat Martí s'apuntava a qualsevol activitat, gran o petita, que demostrés que el país en què ella s'havia format encara continuava viu. Per Nadal cantava nadales en català a la capella de Santa Agueda, juntament amb altres antics companys de l'Institut-Escola, i eren dirigits pel mestre Cervera. També per Nadal, des del 1942, organitzava un concert per a recollir diners amb els quals enviar paquets a la gran quantitat de persones que romanien a la presó i als camps de concentració. Aquests concerts es feien a l'Institut Francès, a la Caixa de Jubilacions, a la Sala Mozart o en algun local de la Caixa de Pensions. Tot i que hi havien arribat a aplegar prop de sis-centes persones, ho anunciaven com una "reunió familiar" de Nadal, on "van participar, entre d'altres, el cantant Bartomeu Bardagi, la pianista Maria Blasco i la incipient Coral Sant Jordi" (Boix, 1981:29). Aquests concerts foren suspesos el 1952 i els substituïren per rifes de llibres, que eren cedits per amics propietaris d'editorials, o d'obres

artístiques d'altres membres de la resistència, com Alexandre Cirici o Lluís Gassó. Fou, en certa manera, pel fet d'estar atabalada per aquests concerts que fou detinguda el 1952 i en Creix i uns altres quatre policies l'interrogaren:

"Em detingueren per una bestiesa. Resulta que volíem fer una ofrena floral al monument d'en Verdaguer al Passeig de Sant Joan, però ho van prohibir. Els xicots que ho impulsaven van decidir de tirar-ho endavant i feren uns fulls en ciclostil i me'ls portaren a repartir al piset de l'Institut a la Gran Via. Però era els voltants de Nadal i jo estava molt atabalada amb els concerts pels presos perquè no sabíem mai si tindríem diners per pagar i tot això. Els papers es van quedar sobre la taula i només vaig adonar-me que s'havien de repartir una setmana abans de l'ofrena. Llavors, un que era de l'Institut em va dir que ja hi enviaria al seu cunyat. Els va venir a buscar, però sembla que s'havia apuntat el meu nom a l'agenda. El van agafar i total, que en Creix i quatre més em van estar interrogant. Volien que els digués el nom del xicot que m'havia portat els papers, i és clar, jo no els ho vaig dir" (Entrev. Martí).

Però a la clandestinitat, a més dels perills, també hi havia ocasions per a la gresca, sobre tot dins del grup **Miramar**. Els seus companys de colla, agraïts per la bona relació que mantenia amb tothom i per tota la feina que feia, li dedicaren "un àlbum d'autògrafs i una festeta amb ballaruga" (Boix, 1981:31). La festa es féu el 12 d'agost de 1946 a can Coromines i hi havia "tota la colla de Miramar, amb els de l'estudi del carrer Sant Pau i bastants bibliotecàries; hi havia també l'Aramon, en Coll i en Bertran i Oriola" (Serrahima, 1972:305). Fou una demostració general d'afecte per part dels seus companys de clandestinitat.

No és sorprenent que, amb la incansable activitat que arribà a desplegar durant tota la postguerra, li dediquessin un rodolí que deia:

*"Cent voltes multiplicada,
ets un continu tragi;
és cert que aquesta vegada
no ets allà i ensems aquí".*

La M. Montserrat Martí procurà divertir-se amb tot allò que feia per intentar oblidar la tensió que es palpava a l'ambient, o el canvi d'actituds de persones que creia conèixer o aquella tarda que veié passar pel Passeig de Sant Joan unes motos amb la "bandera nacional" i en arribar a casa sentí per la ràdio el "ya estamos aquí". Aquell dia s'enfonsà part del món en què havia estat educada i en què creia, i, per això, des dels vint-i-tres anys es dedicà a recuperar bocins de normalitat per a la seva terra.

c) Els Instituts Estrangers de Barcelona

Els Instituts estrangers radicats a Barcelona tenien la missió d'ensenyar la llengua i la cultura pròpies del seu país d'origen als habitants de la ciutat on estaven instal·lats. Solien estar en contacte amb els consolats dels respectius països i amb les personalitats intel·lectuals i universitàries rellevants del lloc de residència. A vegades posseïen escoles on estudiaven els fills dels propis compatriotes que residien a la ciutat, o bé hi anaven els fills de la burgesia catalana, interessats que apreguessin una altre idioma des de petits.

Durant els primers anys del franquisme, els Instituts francès, anglès i italià tingueren una gran importància a Barcelona, no només com a centres culturals, sinó també perquè servien de contacte amb els membres de la resistència de les nacions respectives durant la IIª Guerra Mundial. Per als catalans que s'oposaven al franquisme amb accions culturals, els dos centres bàsics foren els instituts francès i britànic. L'italià, donades les seves vinculacions polítiques amb el règim franquista i el fet que Itàlia era una potència de l'Eix contra els aliats, era poc freqüentat. Josep Palau i Fabre, de tota manera, recorda al director de l'Institut italià, el professor Zanotti, a qui anà a veure en acabar la guerra, amb simpatia. Zanotti esdevingué professor de la Universitat de Barcelona:

"Pel fet de ser italià i aparentment feixista, ens va servir de paravent (...). El primer dia de classe recordo que va preguntat com es deia una determinada paraula en català. Vam ser dos o tres que ens vam traïr. A l'entorn d'aquest home es va formar un grup de